

Verslag van een openbaar verhoor

De parlementaire enquêtecommissie Corona heeft op 26 augustus 2026 **mevrouw Agema** als getuige gehoord.

Voorzitter: De Kort

Griffier: Rijkers

Aanwezige leden van de commissie: Huidekooper, De Kort, Lammers, Mutluer en Poortman.

Aanvang 10.00 uur.

De **voorzitter**:

Ik open de vergadering. Het is vandaag woensdag 26 augustus 2026. Aan de orde is een openbaar verhoor van de parlementaire enquête Corona.

Ik verzoek de griffier om de mevrouw Agema naar binnen te leiden.

(Mevrouw Agema wordt binnengeleid door de griffier.)

Mevrouw **Agema**:

Goedemorgen.

De **voorzitter**:

Goedemorgen, mevrouw Agema. Van harte welkom. Dan geef ik nu eerst de aanwezige pers de gelegenheid voor een kort fotomoment.

(Er worden enkele foto's gemaakt.)

De **voorzitter**:

Corona was een pandemie die begin 2020 leidde tot een wereldwijde crisis. Het kabinet nam maatregelen die ons troffen in het dagelijks leven. Ook de Tweede Kamer had een belangrijke rol in die besluitvorming. Als parlementaire enquêtecommissie Corona zijn wij ingesteld om met een grondige, breedgedragen terugblik namens de Tweede Kamer te komen op die coronaperiode, om te leren voor een volgende pandemie of crisis.

Mevrouw Agema, u bent opgeroepen als getuige. U was ten tijde van de pandemie Tweede Kamerlid en woordvoerder Volksgezondheid namens de PVV. Deze gehele week staat in het teken van de werkwijze en de besluitvorming door de Tweede Kamer.

U heeft ervoor gekozen de eed af te leggen. Daarmee bent u gehouden aan de gehele waarheid en niets dan de waarheid.

(In handen van de voorzitter legt mevrouw Agema de eed af.)

De **voorzitter**:

Dan staat u nu onder ede. U mag weer gaan zitten. Heeft u nog vragen aan de commissie, voordat we gaan beginnen?

Mevrouw **Agema**:

Vragen stellen ligt een oud-Kamerlid natuurlijk wel. Zoals u ziet, heb ik geen ambtelijke ondersteuning bij me. Ik had er niet echt een goed gevoel bij om het verhoor hier met iemand voor te bereiden. Ik denk dat wat je te vertellen hebt uit je hart moet komen. Daarbij is ook bekend dat ik een baan zoek; ik ben werkzoekend. Ik wil u toch meegeven dat ik alles zal zeggen wat ik op mijn hart heb. Waarom zeg ik dat? De hoofdrolspelers hebben ook allemaal werk. Hugo de Jonge is bijvoorbeeld commissaris van de Koning. Ik heb ambities om burgemeester te worden. Zoals u weet, gaat een de commissaris bijvoorbeeld ook over de benoeming van een waarnemend burgemeester. Toch zal ik in het belang van 18 miljoen Nederlanders hier alles met u delen wat ik op mijn hart heb, ook als ik iets aardigs te melden heb.

De **voorzitter**:

Dat is goed om te weten. Wij zijn ook nieuwsgierig naar wat u ons te vertellen heeft. We hebben veel te vragen, dus laten we dan ook snel beginnen. Dit verhoor zal worden afgenomen door collega's Huidekooper en Mutluer. Voor het eerste onderwerp geef ik graag het woord aan collega Huidekooper.

De heer **Huidekooper**:

Dank, voorzitter. Ook namens mij goedemorgen, mevrouw Agema. Ik zou dit verhoor bij het begin willen beginnen, dus ook bij het begin van de coronapandemie. Laat ik dan ook in mijn vraagstelling bij dat begin beginnen. Wanneer was het moment dat voor u als Kamerlid voor het eerst duidelijk werd dat het coronavirus de parlementaire agenda, maar natuurlijk ook de samenleving zou gaan domineren?

Mevrouw **Agema**:

Dat was in het kerstreces van 2019. Ik zag in mijn tijdlijn op Twitter hele vreemde plaatjes. Dat was uit een plaatsje in China, Wuhan. Daar waren mensen in witte pakken kantoren aan het desinfecteren. Zelfs op straat waren er sproeiwagens, soms wel zes banen breed, de weg aan het

desinfecteren. Het waren beelden die mijn zeer aangrepen. Ik weet nog dat wij op dat moment met de familie bespraken of we met z'n allen in de meivakantie naar New York zouden gaan en dat ik toen heb gezegd: nou, in mei vliegen er echt geen vliegtuigen meer. En dat was ...

De heer **Huidekooper**:

Was toen voor u ook direct duidelijk dat dit ook naar Nederland zou gaan komen?

Mevrouw **Agema**:

Nou, het was mij volkomen duidelijk dat dit zo groot zou worden. Of het nou een hoax was, of het nou echt was of niet echt, sproeiwagens die straten desinfecteren. Ja, dit werd gewoon groot.

De heer **Huidekooper**:

Toen u dat besef had, van "dit gaat heel groot worden", wat deed u toen? Wat kaartte u toen aan in uw werk als Kamerlid?

Mevrouw **Agema**:

Ik was op dat moment natuurlijk al een behoorlijke tijd Kamerlid, maar het dossier infectieziektebestrijding had ik aan mijn collega Chris Jansen toevertrouwd. Met hem heb ik in de beginperiode veel gesprekken gevoerd.

De heer **Huidekooper**:

Wat waren toen initieel eigenlijk de belangrijkste speerpunten vanuit u die u, samen met uw collega in de PVV-fractie, aankaartte in het parlement?

Mevrouw **Agema**:

Nou, helemaal in het begin is er een motie geweest van Chris Jansen over het in kaart brengen van verschillende scenario's. Dat is denk ik een van de belangrijkste eerste startpunten geweest. Ik kan me niet goed herinneren of die motie ook is aangenomen. Ik vraag het mij hier. Anders had ik het even uitgezocht. Ik weet het niet precies. Dat leek mij een eerste belangrijke stap: wat is het karakter van dit virus? Kijk, op het moment dat je de straat gaat desinfecteren, heb je het misschien over een virus waarbij overdracht is met contact. Nou, later bleek dat dus absoluut niet aan de orde te zijn. Maar wat zou nou het karakter zijn van dit virus? Dat is de belangrijkste eerste vraag, want daar zijn al je maatregelen die later komen natuurlijk op gebaseerd.

De heer **Huidekooper**:

Hoe werd er vanuit het kabinet gereageerd op de zorgen die u had en ook samen met uw collega, fractiegenoot, aankaartte?

Mevrouw **Agema**:

Nou ja, ik kan me nog een brief herinneren, een OMT-advies van januari – ik geloof 27 januari 2020 en ook 27 februari 2020 – waarin werd gesteld dat dit niet groot zou worden.

De heer **Huidekooper**:

En u had dat besef wel, dus u ervoer daar dan een discrepantie in, neem ik aan, tussen uw eigen besef dat het groot zou worden en wat het kabinet op dat moment dacht. Wat deed u daarmee?

Mevrouw **Agema**:

Zorgen. Ik had grote zorgen.

De heer **Huidekooper**:

Ik krijg net door dat de motie waar u net over sprak inderdaad niet is aangenomen destijds in de Kamer. Dat zeg ik dan even voor de volledigheid erbij. Zijn er tijdens die startperiode nog andere initiatieven geweest die u ondernam om dat urgentiebesef, dat gevoel dat u had van "dit wordt heel groot", over te brengen?

Mevrouw **Agema**:

Nou, ik had het idee dat dat op het ministerie natuurlijk gebeurde. Ik ben natuurlijk zelf minister geweest. Als ik in die tijd minister was geweest, had ik iedereen bij elkaar geroepen. Wat hebben we? Hebben we straks persoonlijke beschermingsmiddelen nodig? Hebben we die voldoende? Maar dat gebeurde allemaal niet, wisten we een paar weken later. Ergo, aan de vooravond van de uitbraak in Nederland waren de persoonlijke beschermingsmiddelen particulier bezit en zijn die verkocht. Die zijn op een vliegtuig gezet richting China.

De heer **Huidekooper**:

Hoe kwam u tot de conclusie dat het door het ministerie kwam dat het urgentiebesef niet werd gevoeld? Wat bracht u tot die conclusie?

Mevrouw **Agema**:

Dat was een van de dingen waar ik heel erg van schrok.

De heer **Huidekooper**:

Oké, dan zou ik graag een klein sprongetje in de tijd willen maken naar 19

maart 2020. Dat is het moment waarop minister De Jonge aankondigt dat de verpleeghuizen zullen sluiten voor bezoek. Dat moment kunt u zich vast nog herinneren. Een ingrijpend besluit. Een dag later gaat het bezoekverbod in. De minister neemt dat besluit onder andere op aandringen van ouderenorganisaties, Verenso en ActiZ. Ik zou u eerst willen vragen hoe dat bezoekverbod, dat voorstel van minister De Jonge, werd ontvangen.

Mevrouw **Agema**:

Ik vond dat heel verdrietig. Kijk, we hebben in die tijd natuurlijk Bergamo gehad. De lijkkasten stonden opgestapeld in de straten. Er was alles aan gelegen om zo'n situatie niet in Nederland te krijgen. Die situatie is in Nederland ook niet ontstaan, vooral omdat oude mensen geen toegang hadden tot het ziekenhuis. Het is dus ook wel een stille ramp genoemd dat bij ons niet de lijkkasten opgestapeld stonden in de straten, maar dat de lijkwagens af en aan reden bij verpleeghuizen waar het virus zich introduceerde.

De heer **Huidekooper**:

Hoe reageerde de Tweede Kamer op het bezoekverbod?

Mevrouw **Agema**:

Nou, wij hadden vooral een kennisachterstand. We hadden die technische briefings, en toen hebben we als Kamer ook gevraagd: informeer ons nou over wat hier gebeurt. We hebben op een gegeven moment ook Bianca Buurman een aantal keren te gast gehad tijdens technische briefings. Maar de concrete informatie op basis waarvan je als Kamerlid het beleid van de regering kan controleren, was bijzonder minimaal. Het was op dat moment voor mij wel al volkomen duidelijk dat er sprake was van aerogene transmissie, want in de periode tussen januari en maart barstte het in de wereld van de superspreadingevents.

De heer **Huidekooper**:

Daar komen we straks met u nog apart op terug, dus ik zou u willen vragen om dat nog heel even daarvoor te bewaren.

Mevrouw **Agema**:

Ja, maar dat is in de context van het sluiten van de verpleeghuizen wel heel erg belangrijk. Achteraf heeft de heer Van Dissel ook gezegd: ik erken dat de casusdefinitie niet goed was. Dat heeft hij ruiterlijk erkend in de richting van mevrouw Mutluer. Maar er werd dus wel een verkeerde beslissing genomen door ze te sluiten. Daardoor konden geliefden niet meer naar hun partners toe. Het was een bijzonder verdrietige situatie,

die je op een andere manier had kunnen oplossen. Het idee was namelijk dat het virus buiten de deur gehouden moest worden en dat het met bezoek mee zou komen. Maar ja, dat virus ging natuurlijk enorm snel rond en kon op allerlei manieren binnenkomen. Het was niet gezegd dat het door het niet toelaten van bezoek niet meer geïntroduceerd kon worden. Er waren natuurlijk ook medewerkers die gewoon af en aan gingen.

De heer **Huidekooper**:

U zegt terecht: die maatregel heeft heel veel impact. Daar leid ik dan ook uit af dat u ook inzag wat de gevolgen ervan zouden kunnen zijn. Toch was er heel veel steun voor die maatregel. Ik probeer dus wat beter te begrijpen waarom die noodzaak werd gevoeld. U schetste al het Bergamoscenario. Was dat de belangrijkste verklaring dat er, ook in de Kamer, op dat moment veel steun was voor het bezoekverbod?

Mevrouw **Agema**:

Nou, ik denk dat dat vanuit de regering zo was. Maar dat zult u ook de leden van de regering moeten vragen, want dat is mijn inschatting.

De heer **Huidekooper**:

We hebben hier meerdere leden van de regering gehad. Voor hen is het in ieder geval helder dat het een belangrijke rol heeft gespeeld in hun afweging. Ik vraag nu wat de redenering in de Kamer was waarom op dat moment, terwijl de ingrijpende gevolgen van die maatregel bekend waren, er eigenlijk weinig vragen kwamen over de maatregel en er toch ook veel steun was.

Mevrouw **Agema**:

Nou, ik denk dat in de beginperiode ... Misschien wilt u het later nog hebben over aerogene transmissie en wat voor een fantastische ontdekking er op 7, 8 maart eigenlijk werd gedaan in Nederland. Die werd niet met de Kamer gedeeld. De Kamer had dus een informatieachterstand. Ik had wel zo mijn vermoedens van wat er in de wereld gebeurde, maar wij stonden op achterstand.

De heer **Huidekooper**:

Ja, maar dan heel even terug naar de vraag. Het gaat mij nu even om het moment dat minister De Jonge het bezoekverbod aankondigt. Wij zien dat er veel steun was in de Kamer. Dat heeft de directeur-generaal, de heer Van Koesveld, hier ook aangegeven.

Mevrouw **Agema**:

Ja.

De heer **Huidekooper**:

Ik ben nog even op zoek naar wat in uw beleving de verklaring was waarom er op dat moment heel veel steun was voor die maatregel.

Mevrouw **Agema**:

Omdat – dat leg ik u eigenlijk wel uit – de Kamer een achterstandspositie in de informatie had. De ontdekking die op 7, 8 maart werd gedaan door de heer Van Dissel met de ziekenhuismedewerkers in Brabant, waarvan zo'n 10% inmiddels besmet bleek te zijn zonder noemenswaardige klachten, is niet gedeeld. Het is dus heel goed dat de heer Van Dissel dat hier erkend heeft, maar wij zaten in het ongewisse. Wij wisten dat niet. Die 5 maart en dat telefoontje van Kluytmans hebben een grote relatie hiermee. Als u namelijk goed kijkt in de OMT-verslagen, nummers 58 tot en met 61, wordt dat daar niet met ons gedeeld. De heer Van Dissel erkent dat ruiterlijk, maar dat doet hij wel nadat de OVV dat in het eerste rapport heeft geconcludeerd. Hij kon het dus ook niet langer meer ontkennen. Het is niet met ons gedeeld. Het is achtergehouden. We hadden een achterstandspositie, en vanuit die achterstandspositie kan ik goed begrijpen dat de Kamer in meerderheid heeft gezegd: dan maar de verpleeghuizen dicht.

De heer **Huidekooper**:

Ja. Dus als ik u goed begrijp ... Dat dat niet is gedeeld, wist u op dat moment natuurlijk niet, want u kunt niet weten wat u op dat moment niet weet. U geeft aan: we hadden een enorme informatieachterstand, vandaar dat we meegingen in de noodzaak die vanuit het kabinet werd aangegeven.

Mevrouw **Agema**:

Ja. Dat is mijn inschatting.

De heer **Huidekooper**:

Duidelijk. Dan is dat helder. Het bezoekverbod gaat dan een dag later in. Dan komen er natuurlijk op een gegeven moment, kan ik me zo voorstellen, bij verschillende Kamerleden berichten binnen over hoe dat in de praktijk gaat en over de schrijnende situaties die ontstaan. Kreeg u die signalen ook binnen? Wat kunt u daarover vertellen?

Mevrouw **Agema**:

Ja. Je kunt je er natuurlijk ook een voorstelling bij maken. Er zijn ook veel items over gemaakt op televisie. Ehm ... Ja, ik vind het hartverscheurend. Kijk, die verpleeghuizen zaten natuurlijk potdicht, ook letterlijk potdicht. Uit onderzoek van Bianca Buurman is later gebleken dat die verspreiding

in de verpleeghuizen zo snel ging omdat besmette bewoners rondwandelden. Niet iedereen is bedlegerig in het verpleeghuis, dus zij wandelden rond en die besmetten elkaar gewoon. Op sommige afdelingen is een meerderheid van de bewoners overleden. Het ging echt af en aan. Er waren wel items, maar er was ook ... In de Tweede Kamer werd het echt weinig besproken, want we hadden geen informatie. Kijk, je kunt de regering controleren op basis van informatie die je krijgt. Als je die informatie niet hebt of als je te weinig informatie hebt, kun je die controlerende taak ook niet goed uitvoeren. Het ging door merg en been, wat je zag.

De heer **Huidekooper**:

U kreeg natuurlijk wel informatie vanuit de praktijk, de signalen waar we het net ook over hadden.

Mevrouw **Agema**:

Ja.

De heer **Huidekooper**:

Die waren schrijnend. Ik ben dus even op zoek naar wat dat dan deed met het standpunt van u, van de PVV-fractie, maar ook breder in de Kamer. Die signalen kwamen binnen; wat deed dat dan met de standpunten van de fracties?

Mevrouw **Agema**:

Nou, omdat je dus die enorme kennisachterstand had ... We hadden meer kennis kunnen ... We zagen wat er in de praktijk gebeurde in de wereld, de superspreadingevents en patiënt 31 in Zuid-Korea. Dat weet je allemaal wel, maar je krijgt het niet bevestigd, dus je raakt onzeker.

De heer **Huidekooper**:

Maar u komt niet tot een ander standpunt, bijvoorbeeld: we zijn nu tegen het bezoekverbod?

Mevrouw **Agema**:

Nee, want het was de beginperiode. Wij als fractie hebben ook gepleit voor de scholensluiting. Er was nog heel veel onbekend. Je was in het ongewisse in het hele begin. Maar het was ook heel erg schrijnend dat die hele situatie voorkomen had kunnen worden. Dat was niet zozeer "achteraf, achteraf", want het was vrij snel bekend. Je had ook kunnen zeggen: u kunt wel op bezoek komen, maar laten we regelen dat u buiten een ommetje kunt maken, dat we wat extra rolstoelen regelen en dat er buiten een ommetje gemaakt kan worden; dat lijkt ons wat fijner dan met

z'n allen binnen in een dichte ruimte zitten. Maar je was in het ongewisse. Ook de mensen die hier kritiek op hadden, bijvoorbeeld Maurice de Hond, werden gewoon echt weggezet. Er was dus heel veel angst en heel veel onzekerheid. Ik denk dat er daardoor pas later veel meer verzet is gekomen.

De heer **Huidekooper**:

U heeft meerdere keren aangegeven – dat punt heeft u helder gemaakt – dat er een informatieachterstand was. Had u voor uw gevoel dan ook voldoende zicht op alle redenen waarom het kabinet overging tot het bezoekverbod?

Mevrouw **Agema**:

Nee. Maar zoals u volgens mij eerder al aangaf: het was wel een breed gevoel in de Kamer in de beginperiode. Dan heb ik het dus over maart 2020. Er was veel onzeker en veel onduidelijk. Er was een grote eensgezindheid in de Tweede Kamer met betrekking tot de maatregelen, maar met die sluiting van de verpleeghuizen begon het wel meteen al te schuren, van: zijn dit nou de maatregelen die je treffen moet?

De heer **Huidekooper**:

Speelde naar uw mening de schaarste in de persoonlijke beschermingsmiddelen, de mondkapjes, nog een rol bij het besluit van het kabinet om dit bezoekverbod aan te kondigen?

Mevrouw **Agema**:

Nou, uit reconstructies blijkt dat dat natuurlijk zo is. Een van de conclusies van de Onderzoeksraad voor Veiligheid is dat verpleeghuizen op achterstand waren gezet bij de verdeling van de middelen. Een ander heel belangrijk punt is dat in het advies voor het verdelen van de mondkapjes het OMT schaarste had meegewogen. Dus terwijl ...

De heer **Huidekooper**:

Dan zou mijn vraag aan u nu zijn: wat was op dat moment bij u bekend? U verwijst nu naar een reconstructie achteraf.

Mevrouw **Agema**:

Ja.

De heer **Huidekooper**:

Dat is natuurlijk logisch dat u dat doet. Mijn vraag ging erover of dat op dat moment bij u als Kamerlid bekend was toen u moest stemmen over dat bezoekverbod.

Mevrouw **Agema**:

Ja, natuurlijk. De bouwmarkten werden afgestruind op bouw-mond-neusmaskers. De gekste dingen werden uitgeprobeerd. Ik weet niet of wij toen al wisten dat op de vooravond van de coronacrisis alle mondkapjes werden verkocht aan China of dat we dat later wisten. We wisten in ieder geval wel dat ze er onvoldoende waren, dat ze werden gereserveerd voor de ziekenhuizen en dat de mensen in de verpleeghuizen en in de thuiszorg dus op achterstand stonden, behalve dan bij Jos de Blok, want Jos de Blok had het zelf geregeld ...

De heer **Huidekooper**:

Ja, dus de ...

Mevrouw **Agema**:

... van Buurtzorg Nederland.

De heer **Huidekooper**:

Dus dat er schaarste was, dat er achterstanden waren in de persoonlijke beschermingsmiddelen, was goed te volgen, maar kreeg u er ook zicht op of dat een rol speelde in de overweging van het kabinet om over te gaan tot een bezoekverbod?

Mevrouw **Agema**:

Het is mij niet duidelijk of dat meegespeeld heeft.

De heer **Huidekooper**:

Heeft u daar later nog een verklaring voor gevonden ...

Mevrouw **Agema**:

Later werd duidelijk dat de middelen waren verkocht. Later werd duidelijk ...

De heer **Huidekooper**:

... middels de reconstructies?

Mevrouw **Agema**:

... dat de schaarste meegenomen was in het advies. Wij wisten dat niet.

De heer **Huidekooper**:

Dan is mij dat helder.

Mevrouw **Agema**:

Dat was niet gedeeld met de Kamer. Nee.

De heer **Huidekooper**:

Dan heb ik geen vragen meer over dit onderwerp. Dank u wel.

De **voorzitter**:

Collega Mutluer, heeft u nog aanvullingen op dit onderwerp?

Mevrouw **Mutluer**:

Ja, misschien op dat laatste, kort, want wij hebben hier ... Overigens ook welkom namens mij aan mevrouw Agema. Wij hebben hier inderdaad de directeur-generaal Langdurige Zorg voor het verhoor gehad. Met betrekking tot het bezoekverbod hebben we de vraag gesteld. Hij gaf aan dat de redenen voor het bezoekverbod waren: de situatie in Limburg en in Noord-Brabant, het OMT-advies om contact met mensen die kwetsbaar zijn te beperken en het appel van Verenso. Toch nog even gravend naar uw herinnering: zijn deze redenen expliciet in het debat teruggekomen?

Mevrouw **Agema**:

Nee, ik weet niet of dat expliciet in het debat teruggekomen is. Het is wel zo dat er steeds meer duidelijk werd en dat ook achteraf duidelijk is geworden dat wij een achterstandspositie hadden qua kennis. Wij wisten niet dat het OMT de schaarste meegenomen had in het advies over de mondkapjes. Wij wisten niet van de ontdekking die op 7 en 8 maart was gedaan. Dat is ook niet gemeld in de OMT-adviezen. Wij stonden dus op achterstand. De hele wereld had een kennisachterstand en ten opzichte daarvan de Tweede Kamer nog meer.

Mevrouw **Mutluer**:

U bent woordvoerder ouderenzorg. Vandaar ook de vraag over de persoonlijke beschermingsmiddelen. Hebben de signalen daaromtrent, dat er schaarste was, dat dat een reden zou kunnen zijn voor een bezoekverbod, u eerder, of voor het debat, bereikt? Kunt u zich dat herinneren?

Mevrouw **Agema**:

Ja, het was wel iets ... Wat ik zeg: het was algemeen. Zelfs de bouwmarkten werden afgestruind. Dus ja, dat speelde heel erg. Ja.

Mevrouw **Mutluer**:

Maar u weet dus niet ... Dat is tenminste wat ik hier proef uit uw bijdrage. Dat is niet in het debat ter sprake gekomen?

Mevrouw **Agema**:

Nee, daarvoor zou ik de notulen, de Handelingen van het debat, moeten

nakijken, omdat op een gegeven moment informatie door elkaar heen gaat lopen. Je hebt informatie ter plekke. Later komt er een onderzoek en denk je: o, zat dat toen zo? Door mevrouw Buurman wisten we dat besmette verpleeghuisbewoners door rond te lopen elkaar hadden besmet, maar dat wist je natuurlijk tijdens het debat niet. Maar het was een hele lange periode, dus op een gegeven moment ga je die evaluaties natuurlijk wel meenemen in je bijdrages.

Mevrouw **Mutluer**:

U gaf net ook aan dat u vermoedde dat er door particulieren allerlei mondkapjes zouden zijn verkocht aan China. Hoe kwam u tot die informatie?

Mevrouw **Agema**:

Er is een reconstructie gedaan – ik meen in de Volkskrant – dat ... Ehm ... dat op de vooravond van de uitbraak in Nederland alles verkocht is. Dat werd ook beeldend gebracht als het ware. Onze loodsen waren als uitgeknepen tubes tandpasta. Er was niets meer. Alles was verkocht. Dat is ook een van de leermomenten, of leerpunten. We zullen daar waarschijnlijk wat later nog op terugkomen, ook als het gaat om de NAVO-norm en een eventuele voorbereiding op oorlog. Ook nu zitten dat soort belangrijke spullen nog steeds in de marktwerking. Dat was toen marktwerking: particulier bezit, mondkapjes, persoonlijke beschermingsmiddelen. Maar dat geldt ook voor verbandmiddelen, hechtmiddelen, bloedzakken; dat zit allemaal nog steeds in de marktwerking.

Mevrouw **Mutluer**:

Leid ik hieruit af dat u vindt dat dat op een andere wijze zou moeten?

Mevrouw **Agema**:

Ja, je zult sowieso een extra voorraad moeten aanleggen, een voorraad die meeloopt in de normale voorraden, zodat je geen veroudering of stoffige stapels krijgt in loodsen. Je zult er als overheid voor moeten zorgen dat er bovenop je voorraad een stuk extra aangehouden wordt op al dit soort belangrijke hulpmiddelen die gebruikt worden in de zorg.

Mevrouw **Mutluer**:

Dank u wel.

De **voorzitter**:

Dan kan collega Mutluer direct door naar het volgende onderwerp.

Mevrouw **Mutluer**:

Ik wil met u door naar een andere maatregel, namelijk de avondklok. Dan blijven we dus nog steeds in de beginperiode van de pandemie. In maart 2020 neemt het kabinet de eerste coronamaatregelen. Dan moet u denken aan: het thuisblijven bij klachten, het afgelasten van evenementen met meer dan 100 personen en de intelligente lockdown die op 16 maart kwam. Uw partij, de PVV, pleit dan als een van de weinige partijen voor strenger ingrijpen. Ik wil graag weten waarom.

Mevrouw **Agema**:

Aan het begin.

Mevrouw **Mutluer**:

Aan het begin.

Mevrouw **Agema**:

Aan het begin was veel onduidelijk. In de loop van de tijd kwam er meer informatie, maar ... We wisten bijvoorbeeld al veel over hoe dit virus zich verspreidde, al werd dat niet erkend. Tot op de dag van vandaag heeft de heer Van Dissel daar wat moeite mee. Wie het zou raken, of het kinderen of juist ouderen zou raken, maar ook of er blijvende schade zou zijn als je het eenmaal had gehad, was nog niet bekend. Theorieën over groepsimmunititeit en dingen waren dus heel spannend. Als je het gehad had, zou je er dan geen blijvende schade aan overhouden? We kennen heel veel verschillende virussen, bijvoorbeeld het denguevirus. Als je dat vaker krijgt, word je er zeker van. Dat soort dingen wisten we niet, dus ik denk dat ... We hadden ook nog helemaal geen goed behandelplan. We hadden ... Mensen werden wel opgevangen en er werd met man en macht gewerkt om de mensen die in het ziekenhuis lagen ook weer op de been te krijgen, maar er was niet echt helderheid over wat nou de beste behandeling was. Er waren geen vaccins. De beginsituatie was omgeven met onzekerheden, waardoor je eigenlijk ook niet zomaar gewoon van groepsimmunititeit uit kon gaan.

Mevrouw **Mutluer**:

We zien, als we kijken naar het onderzoek dat we hebben verricht, dat op enig moment uw fractievoorzitter een motie indient om de scholen meteen te sluiten; op 12 maart is dat. Op 18 maart roept hij zelfs op tot een totale lockdown van vier weken. Hoe werd dat pleidooi van strenger ingrijpen aan het begin door het kabinet ontvangen?

Mevrouw **Agema**:

Eh ... Ja, dat zou u aan het kabinet moeten vragen, denk ik. Zij zaten toen

nog op het verhaal van de WHO: dat hier sprake was van een virus dat leek op SARS-CoV-1 met een grote druppelinfectie, dus dat die verspreiding niet zo heel snel zou gaan. Dat was de lijn van het kabinet, op basis van het OMT-advies. Maar je zag aan allerlei dingen die gebeurden in het werkelijke leven dat in ieder geval de transmissie heel veel sneller ging dan SARS-CoV-1.

Mevrouw **Mutluer**:

Later in de pandemie zien we dat de PVV de corona-aanpak van het kabinet juist te streng en te ingrijpend vindt.

Mevrouw **Agema**:

Ja.

Mevrouw **Mutluer**:

Misschien kunt u ons meenemen in hoe u als partij of als woordvoerder in opvatting ging verschuiven.

Mevrouw **Agema**:

Nou, ik ben niet in opvatting verschoven, want het was al die tijd al volkomen duidelijk dat dit virus zich heel snel verspreidde. Maar er kwam steeds meer kennis. Er werd steeds meer bekend. Wat je eigenlijk zag, was dat het kabinet vast bleef houden aan ... Zoals de heer Van Dissel dat ook uitlegde: je kunt virussen in drie categorieën classificeren, bijvoorbeeld contact. Dat was in het begin ook onduidelijk, maar al vrij snel bleek dat dit virus zich niet via contact verspreidde. Ondanks dat handen wassen het belangrijkste advies bleef van de regering en mensen hun winkelwagentjes moesten desinfecteren, is er geen enkel bewijs gekomen dat er besmetting via contactoppervlak plaatsvond. Dan had je natuurlijk de classificatie met de grotedruppelinfectie. Die werd gekozen, maar er was ook een grote overlap met aerogene transmissie. Die is voor de heer Van Dissel tot op de dag van vandaag vrij lastig te erkennen, maar dat is een ander maatregelenpakket. Je doet iets ... Bijvoorbeeld de anderhalvemetermaatregel kun je eigenlijk voor beide vrij goed inzetten, maar met aerogene transmissie kunnen die deeltjes zich ook over een grotere afstand verspreiden. Ook over 7, 8 meter zijn besmettingen bekend, maar je zit wel vrij goed met 1,5 meter. Op 1,5 meter adem je elkaars adem niet in. Dan zit je op beide classificaties, of het nou grote druppel of aerogene transmissie is, met die 1,5 meter vrij prima eigenlijk.

Mevrouw **Mutluer**:

Zegt u daarmee: we kregen andere inzichten? Vond u dat de verspreiding van het coronavirus zich niet alleen via indirect contact en grote druppels,

maar ook op een andere wijze zou kunnen verspreiden en dat daarom die maatregelen juist te streng en te ingrijpend waren? Moet ik het zo opvatten?

Mevrouw **Agema**:

Ja, ik denk dat de techniek daarachter heel uitvoerig uitgelegd is door Maurice de Hond. Die is daar ook veel verder in gegaan dan ik. En ja, zo kun je dat zien, natuurlijk. Kijk, het was voor de heer Van Dissel heel belangrijk dat hij kon modelleren en het gekke is dus dat de maatregelen, de vrijheidsbeperkende maatregelen, echt ingrijpen op een virus met een grotedruppelinfectie.

Mevrouw **Mutluer**:

Ik wil straks heel uitgebreid met u ingaan op de aerosolen en ventilatie ...

Mevrouw **Agema**:

Ja, dat weet ik, op de techniek echt.

Mevrouw **Mutluer**:

Maar wat ik wil snappen is het volgende. Als we in ons onderzoek zien dat enerzijds in maart 2020 allerlei moties worden ingediend door uw fractie waarbij wordt gepleit vóór strenger ingrijpen, en later, heel kort later, juist wordt gepleit voor minder streng en minder ingrijpend, probeer ik te begrijpen hoe dan die verschuiving in opvattingen, waarvan u zegt "dat was het niet, we hadden meer informatie", plaatsvond. Dat is mij helder, maar de PVV was fel tegenstander van de avondklok, die uiteindelijk door het kabinet op 23 januari werd ingevoerd. Sterker nog, er wordt op 4 november door de heer Wilders een motie ingediend om niet over te gaan tot een avondklok; die wordt ook aangenomen. Welke bezwaren waren er toen nog in de Kamer tegen de avondklok?

Mevrouw **Agema**:

Ja, inmiddels heb je het over februari 2021. Kijk, en ...

Mevrouw **Mutluer**:

Ik heb het over november 2020, toen die motie werd aangenomen. We gaan straks naar februari; eerst even november.

Mevrouw **Agema**:

Ja, omdat ... Eh... Een avondklok is natuurlijk een zeer vergaande vrijheidsbeperkende maatregel, waarvan je het nut en de noodzaak, de proportionaliteit, moet afwegen. Eh ... Er werden al heel veel maatregelen genomen. Ik weet niet precies wat de maatregelsituatie was van dat

moment, maar ik kan me voorstellen dat er op dat moment al een lockdown was, dat winkels al gesloten waren, dat scholen al gesloten waren. Daarenboven dan nog tot zo'n forse vrijheidsbeperkende maatregel overgaan, lijkt mij niet proportioneel. Maar ik zou eigenlijk het beeld van welke maatregelen er gelden op dat moment, helder moeten hebben, en dat heb ik nu niet.

Mevrouw **Mutluer**:

Dat is inderdaad ... De lockdown was toen aan de gang.

Mevrouw **Agema**:

Ja, en we wisten ook, want inmiddels leven we al eind 2020, dat als het gaat om aerogene transmissie, het beperken van groepsgrootte – dit is in ieder geval wat je bij de classificaties weer ziet – heel effectief is, en veel effectiever dan mensen achter de deur houden.

Mevrouw **Mutluer**:

Dat was voor u een van de bezwaren. Gold dat ook voor de rest van de Kamer, dat ze op dat moment de maatregel niet proportioneel achtten?

Mevrouw **Agema**:

Wij vonden hem in ieder geval niet proportioneel. Wat de motivatie is van andere fracties, is mij niet bekend.

Mevrouw **Mutluer**:

En welke grondrechten waren er volgens u dan in het geding?

Mevrouw **Agema**:

... Ja, de grond... Ja, goeie vraag. De vrijheid om je te mogen verplaatsen en bewegen op het moment dat je dat wil. Je vrijheid om te gaan en te staan waar je wil, wanneer je dat wil. Welk artikel dat precies is, dat weet ik niet, maar ik vind dat een vrijheidsbeperkende maatregel – u heeft waarschijnlijk het grondrechtartikel wel voor u liggen – proportioneel moet zijn, en dat was het in mijn afweging absoluut niet.

Mevrouw **Mutluer**:

Vervolgens zien we – dat is overigens ook teruggekomen in het verhoor van de heer Grapperhaus – dat er een spoedadviesaanvraag komt richting het OMT over de avondklok. Dan zitten we op 19 januari 2021. Volgens het kabinet zijn er extra maatregelen nodig vanwege de opkomst van de Britse variant, die heel besmettelijk is. In dat advies van het OMT, dat ook uiteindelijk aan de Kamer wordt voorgelegd, staat de verwachting dat de avondklok het reproductiegetal met 8% tot 13% kan verminderen.

Oftewel: daarmee heb je minder besmette mensen. Wat vond u van die onderbouwing?

Mevrouw **Agema**:

Nou, het is natuurlijk ... Kijk, die alfavariant was besmettelijker; die ging al rond in Londen. Als het reproductiegetal 1,3 is, moet je er rekening mee houden dat 100 mensen 130 andere mensen besmetten en dat je dan een groot probleem hebt. Dus, nou, ook voor ons was dat een zorg. Ik denk dat er Kamerbreed wel gevoeld werd dat we dat niet konden laten gebeuren. Maar het interessante was eigenlijk dat – daar komen we straks waarschijnlijk nog wel over te spreken – de Tweede Kamer vaak helemaal op het einde pas aan de beurt was. We kregen 's nachts de stukken en dan zat je om 09.30 uur al in je technische briefing. Dat was dus een hele nacht lezen. Maar deze ene keer zat er tussen de persconferentie en het debat een extra dag, en dat gaf ons de gelegenheid om de onderliggende motivering en stukken onder de avondklok te bestuderen.

Mevrouw **Mutluer**:

Want daarvoor kon dat dus blijkbaar niet?

Mevrouw **Agema**:

Nou ja, kijk, je krijgt midden in de nacht zó'n pak papier, en je hebt ongeveer acht uur. Je moet jezelf nog omkleden. Slapen deed ik niet in die tijd. Je had gewoon acht uur voor zo'n pak papier, en dan ga je er snel doorheen en haal je de belangrijke stukken eruit. Nu hadden we een extra dag. Toen is naar mijn indruk de heer Van Dissel ook behoorlijk in het nauw gekomen, want wij vroegen hem gewoon: oké ... Hij zei uit zichzelf: nou, dat zijn mijn internationale contacten en daar zijn allemaal rapporten van. Dan zeiden we van: ja, maar nou willen we ze hebben ook. Toen waren er ongeveer zes rapporten, en twee had hij dan niet gegeven; die waren ook nadelig in de richting van een avondklok. Vier had hij dan wel gegeven en die gaven eigenlijk helemaal geen goede onderbouwing. Ze hadden bijvoorbeeld een avondklok, of curfews, onderzocht, maar dan in combinatie met andere maatregelen. Dan waren de scholen al dicht of juist niet. Die combinaties waren moeilijk te geven. Er was echter ook een rapport van Huygen et al, en die had juist aangegeven dat groepsgroottes en samenkomsten beperken heel effectief was geweest, meer dan 80%. Dat gaf ook aan dat die curfews niet effectief waren; "25%" stond in dat rapport. Dat was dus het hele interessante, want toen die avondklok er eenmaal kwam, werd die gecombineerd met een andere maatregel; dat was die van één bezoeker. Die eenbezoekerregeling werd dus in dat rapport gezien als heel effectief. Nou, en dan ...

Mevrouw **Mutluer**:

Hoe reageert u dan op zo'n onderbouwing tijdens een debat?

Mevrouw **Agema**:

Nou, wij hebben er nog een opiniestuk over geschreven; volgens mij wilde alleen The Post Online dat plaatsen, want niet iedereen was daarin geïnteresseerd in die tijd. Maar de OVV, de Onderzoeksraad voor Veiligheid, heeft achteraf ook gezegd: die 8% tot 13%, die ...

Mevrouw **Mutluer**:

Ja, maar ik vroeg ... Ik heb die debatten samen met mijn collega's ook bestudeerd en wij zien dat uw fractie het een buitenproportionele maatregel vindt: "De effecten zijn marginaal en het is gewoon broddelwerk".

Mevrouw **Agema**:

Ja. Nou ja, wat ik u zeg. Er lagen vier rapporten ten grondslag aan die maatregel die je net zo goed anders kon uitleggen dan de uitleg die gegeven werd. Wat ik wilde zeggen, is: de Onderzoeksraad voor Veiligheid gaf achteraf ook aan dat premier Rutte hier te stellig is geweest in wat hij presenteert als 8% tot 13%.

Mevrouw **Mutluer**:

Maar uw fractie was dus niet overtuigd van de onderbouwing.

Mevrouw **Agema**:

Nee.

Mevrouw **Mutluer**:

"Broddelwerk" is een stevige uitspraak, maar we zien dat de Kamer in januari 2021 uiteindelijk met een meerderheid de avondklok aanneemt. Eerder in november hadden ze wel tegengestemd bij die motie-Wilders. Hoe verklaart u die – ik ga geen "draai" zeggen – verschuiving in de opvatting van de Kamer?

Mevrouw **Agema**:

Ja, de druk nam natuurlijk enorm toe. Die alfavariant kwam eraan en het werd weer heel erg spannend in de zorg. Het werd wéér heel erg spannend. Er kwam weer zo'n golf aan. Wat ik me nog kan herinneren, is het volgende; ik denk dat dat uit die tijd is, maar hang me er niet aan op als het achteraf niet zo blijkt te zijn. Volgens mij was toen ook al de mondkapjesplicht er. U heeft dat misschien goed uitgezocht. Ik kan me nog heel goed herinneren dat er zo'n sfeer was van meer en meer en

meer en meer maatregelen. Dat waren dan ... Daar zat een soort overtreffende trap in van wat als naar werd ervaren. Dan mocht je niet dit en dan mocht je ... Er zat een soort ... In plaats van effectiviteit... Luchten was nog steeds niet geïntegreerd. Daarmee hadden we een heleboel kunnen voorkomen qua besmettingen, maar dat mocht niet. Er moesten vrijheidsbeperkende maatregelen worden genomen, en er zat een enorme spanning in dat dat meer en meer moest worden.

Mevrouw **Mutluer**:

Begreep u dat, dat men dat voelde?

Mevrouw **Agema**:

Ja, maar ik vond het dus ook niet goed dat ... Eh ... Ik snap dat de verhoudingen... Op het moment dat je een mondkapjesplicht hebt, wat als veel ernstiger wordt ervaren, of een avondklok – dat is ook een enorm ernstige ervaring – en je daartegenover zet: je kunt ook een raampje openzetten ... Dat heeft TNO trouwens ook heel goed laten zien met installaties, namelijk wat er dan precies met die aerosolen gebeurt. Dat werd niet geaccepteerd op de een of andere manier, dat een oplossing zoiets eenvoudigs kon zijn. Ook niet in de tijd van hele hoge energieprijzen, ook niet in de tijd dat het klimaatgebeuren heel erg speelde en lucht ...

Mevrouw **Mutluer**:

Even terug, want anders gaan we weer uitweiden.

Mevrouw **Agema**:

Ja, nee, maar ik probeer u de context te schetsen. Ik denk dat ik wel kom tot uw punt, doordat ik het ook duidelijk uitleg. Toen kwam er een moment – dat vind ik een heel belangrijk moment eigenlijk – en dat noem ik "het standpunt-Van der Staaij". Dus daar waar de regering steeds maar bezig was met aan het OMT nog meer maatregelen te vragen en nog meer maatregelen te vragen, hadden we tegelijkertijd ook een Kees van der Staaij die op een gegeven moment zei: "Oké, maar waarom zeg je niet op een gegeven moment tegen de bevolking "dit is het, beste mensen"? Er komt een variant aan en die is nog besmettelijker en we zeggen, niet letterlijk, nu tegen elkaar "dit is het en als we nu niet met elkaar geen contactmomenten hebben de komende twee weken, lopen de ziekenhuizen over." Ik vond dat zo een belangrijk moment in de heksenketel. U staat allemaal weleens in de plenaire zaal. Voor je het weet sta je allemaal in die centrifuge ergens aan de buitenkant tegen elkaar ... Nou ja, soms schreeuwen ook. Het was zo een belangrijk en mooi rustpunt van Kees van der Staaij: waarom zeg je niet gewoon "dit is

het" en "beste Nederlanders, de mensen die kwetsbaar zijn, bezoek ze dan twee weken niet of spreek buiten af"?

Mevrouw **Mutluer**:

Hoe wordt dan op zo'n rustuiting, zeg ik maar even, gereageerd binnen de Kamer?

Mevrouw **Agema**:

Ja, die heeft het niet gered, want er kwam een mondkapjesplicht en er kwam een avondklok.

Mevrouw **Mutluer**:

De avondklok werd vervolgens vijf keer verlengd.

Mevrouw **Agema**:

Ja, vijf keer verlengd.

Mevrouw **Mutluer**:

De Kamer was daar ook bij, terwijl wij ook in berichten zien, eerdere berichten, van de NOS overigens, dat een woordvoerder van het RIVM zegt dat het exacte effect voorspellen en meten erg lastig is. En op basis van die vier onderzoeken, waarin nergens direct het effect van een avondklok beschreven wordt, heeft het OMT een eigen schatting gemaakt. Dat wist de Kamer. Uiteindelijk komt de avondklok er met een meerderheid. U zegt: men voelde de druk. Maar die wordt vervolgens vijf keer verlengd.

Mevrouw **Agema**:

Ja, ongelofelijk. Terwijl al tijdens dat debat gebleken was dat die niet echt een goede onderbouwing had. Wat ik ook ...

Mevrouw **Mutluer**:

Maar blijkbaar werkte het wel, gaven andere verhoorden aan. Mensen hielden zich eraan.

Mevrouw **Agema**:

Nou, ik vraag me af wat er werkt. Het bleek in die tijd, voor de avondklok, dat corona op dat moment vooral rondging onder jongeren en ze vonden dat daar iets op moest gebeuren. Maar wat ik uit mijn ervaring ken uit die tijd, iedereen met jongeren in z'n omgeving, was dat ze gewoon bij elkaar gingen slapen. Dus ze zorgden gewoon dat ze voor 22.00 uur ergens waren en dan bleven ze logeren. Nou, lekker 's nachts met elkaar allemaal dezelfde lucht in- en uitademen en ...

Mevrouw **Mutluer**:

Ik stel die vraag ...

Mevrouw **Agema**:

... dan om 4.30 uur konden ze weer weg.

Mevrouw **Mutluer**:

... omdat ik wil weten waarom de Kamer bepaalde afwegingen heeft gemaakt in uw beleving en u heeft uitgelegd ...

Mevrouw **Agema**:

Ja. Mijn indruk is dat ze de paniek ervaren van een ziekenhuiszorg die opnieuw kon overlopen en paniek is er steeds bij elke golf. Nederland is het enige land in Europa dat vier keer een lockdown heeft gehad en iedere keer was het weer de zorg die dreigde over te lopen. Je ziet dus dat wij vijf jaar voor de start van de coronacrisis 915 meer ic-verpleegkundigen hadden dan aan de start en dat er in die vijf jaar voor corona een enorme kaalslag heeft plaatsgevonden in de ziekenhuiszorg en op de intensive cares. Nou, dan komt er – dat is mijn persoonlijke frustratie – een nieuw kabinet, het kabinet-Schoof, en dat doet een forse investering en nog voordat de investering landt, zitten we nu alweer in de situatie dat, hup, alles weer weggehaald wordt qua investering. Als je kijkt naar de toekomst en de lessen die er te leren zijn: onze ziekenhuiszorg en intensive cares zijn nu schraler dan aan de start van corona. We hebben minder operationele ic-bedden. Dat zijn de lessen die we moeten leren, maar over twee dagen wordt er in de ministerraad een begroting vastgesteld waarbij een grote zak met geld die de bedoeling had om te investeren en onze zorg beter te maken gewoon weer weggehaald wordt. Dat is wat er iedere keer gebeurt. Dat we ons niet realiseren dat het feit dat onze zorg zo verschaald was en vooral ... Er is met man en macht gewerkt. Laten we dat vooropstellen. We kennen allemaal de beelden en weten hoe hard er is gewerkt, maar het was gewoon te weinig. We hadden te weinig capaciteit.

Mevrouw **Mutluer**:

Helder. Nu ...

Mevrouw **Agema**:

Ja, maar dit is wel een van de dingen die mij het meeste aangrijpen. We lossen het op en het geld wordt alweer weggehaald voordat het überhaupt operationeel gemaakt is. Ik vind het onbegrijpelijk.

Mevrouw **Mutluer**:

Terug naar de avondklok. De vraag, concreet, was: wat waren de beweegredenen van de overige Kamerleden om uiteindelijk voor de avondklok te stemmen? U geeft daarbij aan: de druk ...

Mevrouw **Agema**:

Paniek, ja.

Mevrouw **Mutluer**:

... op de zorg en paniek.

Mevrouw **Agema**:

Paniek dat de zorg zou overlopen.

Mevrouw **Mutluer**:

Dan laat ik het daarbij voor dit onderdeel.

Mevrouw **Agema**:

Ja.

Mevrouw **Mutluer**:

Dank u wel.

De **voorzitter**:

Collega Huidekooper, heeft u nog aanvullingen op dit onderwerp?

De heer **Huidekooper**:

Niet op dit onderwerp, voorzitter.

De **voorzitter**:

Dan kunt u direct door naar het volgende onderwerp.

De heer **Huidekooper**:

Dan dank ik u weer. Mevrouw Agema, ik wil het nu graag met u hebben over de informatievoorziening. U hintte net ook al op de enorme werkdruk en de gebrekkige voorbereidingstijd die Kamerleden ervoeren voorafgaand aan de coronadebatten. Ik hecht er toch aan om daar even een beeld van te schetsen, want bij 26 coronadebatten – dat is ongeveer 60% van de tijd – werd de brief voor het debat pas na 22.00 uur op de avond voor het debat verstuurd. Gemiddeld waren die brieven 170 pagina's van omvang. Op de debatdag zelf vonden in de ochtend bovendien vaak nog technische briefings plaats, met een gemiddelde duur van 2 uur en 15 minuten. Het zijn overigens allemaal gegevens vanuit de Tweede Kamer zelf die we

hiervoor hebben gebruikt. Dat betekent in de praktijk dat daarmee circa 4 uur en 15 minuten resteerden om de stukken te lezen; omgerekend komt dat neer op 89 seconden per pagina.

Mevrouw **Agema**:

Ja.

De heer **Huidekooper**:

U hintte er net ook al op: dat lijkt vrij kort. Hoe heeft u dat ervaren?

Mevrouw **Agema**:

Ja, het is ... Het is eigenlijk onbegrijpelijk dat het zo gegaan is. Kijk, we kennen allemaal nog wel de ophef van vorig jaar over de asielwetgeving van mevrouw Faber. De asielwetgeving biedt nog mogelijkheden in artikel 110 en 111 voor het staatsnoodrecht – maar de wereld was te klein en dit kon allemaal niet, want er moest eerst een parlementair traject zijn alvorens het staatsnoodrecht in kon gaan. Toen was de wereld te klein, maar in coronatijd hebben we bijna twee jaar in een situatie gezeten dat het parlementaire debat pas plaatsvond nadat er beslissingen waren genomen, nadat de beslissingen al waren gecommuniceerd met de driehoek, met de gemeentes en zelfs al met het publiek. Dat was alvorens het parlementaire debat plaatsvond. U heeft gelijk, want dit is een van de dingen die ik ook tijdens de besloten verhoren naar voren heb gebracht. Op een gegeven moment was dan op dinsdag die persconferentie. Op die persconferentie werden de nieuwe maatregelen gepresenteerd, maatregelen die op stukken zijn gebaseerd. Die stukken kwamen ... Nou, na 22.00 uur ... Volgens mij was de standaard dat ze om 0.15 uur binnenkwamen. Dus de voorbereidingstijd was nog veel korter. En ik wil als Kamerlid ... Want ik had een wettelijke controlerende taak – die heeft u met z'n allen; het is de prachtigste taak die er is in het land – om de maatregelen die het kabinet voorstelde te controleren: waar zijn ze op gebaseerd, waar is de onderbouwing? Dat betekende dus dat vanaf het moment dat ik de stukken had, en dat was meestal zó'n pak papier, ik de nacht doorhaalde, want 's ochtends, om 9.45 uur, was de technische briefing al. Dat was elke keer weer midden in de nacht een enorme klus. Je moet wel de angel eruit weten te halen. Bij die avondklok hadden we het gelukje dat er een extra dag tussen zat, maar bij al die andere dingen – mondkapjesplicht, coronatoegangsbewijzen en weet ik veel wat er allemaal aan de orde is geweest – hadden wij zo weinig ruimte. Je gaat dus doorwerken, doorwerken en doorwerken. Dan ben je dus al alleen maar aan het werk, want je zit om 19.15 uur al voor de televisie voor die persconferentie. Dan haal je al alles uit de krant, zoek je alle stukken er al bij en dan komt 's nachts, om 0.15 uur, die brief. Dan ga je zitten printen,

en dan zat ik midden in de nacht meestal in de Tweede Kamer, want thuis had ik ook niet zo'n enorme printer staan, en dan haal je de hele nacht door. Dan is het 9.30 uur 's ochtends en dan zit je in een technische briefing en aansluitend vindt het plenaire debat plaats, en de volgende avond heb je pas voor de allereerste keer je momentje. Dan is het ook nog eens zo dat je midden in de nacht al die stukken zit te bestuderen en door te spitten in een tempo dat zorgt voor enorme stress, omdat je maar 40 seconden per pagina hebt. De stress die daarbij komt kijken, is enorm. Ik vind het dus ook niet goed ... Ik vraag me ook af wat hier nou gebeurd is. U heeft de mogelijkheid om dit uit te zoeken. De vraagstellingen ...

De heer **Huidekooper**:

Ik proef dat het u hoog zit. Dat begrijp ik ook, gezien uw antwoord. Dan rijst natuurlijk wel de vraag wat dat vervolgens betekent voor hoe u als Kamerlid, en natuurlijk ook de andere Kamerleden die in hetzelfde schuitje zaten, de controlerende taak konden vervullen. Als je de stukken eigenlijk heel snel moet lezen en niet rustig de tijd hebt om goed verbanden te leggen tussen die stukken om daar je inbreng mee voor te bereiden, wat betekent dat dan voor de manier waarop een Kamerlid in die tijd zijn of haar controlerende taak kon vervullen?

Mevrouw **Agema**:

Ik denk dat het mij goed gelukt is om de verbanden te leggen, uiteindelijk, maar dat kwam omdat ik maar door bleef studeren en stukken verzamelen. Ik vraag me af of hier ook sprake was van tegenwerking.

De heer **Huidekooper**:

Waarom denkt u dat?

Mevrouw **Agema**:

Kijk, de vraagstelling ging richting het OMT voor de adviezen. Dat was op woensdag/donderdag. Op vrijdag was het OMT. Op zaterdag ging iedereen zijn dingetje doen. Op zondag was het Catshuis en op maandag was het overleg met de driehoek, noem maar op, de gemeentes en de betrokken ministers. En dan was op dinsdag om 19.15 uur de persconferentie. Waarom duurde het dan tot middernacht totdat wij die stukken kregen? Waarom duurde dat zo lang? Werd dat expres gedaan? Wat is de verklaring daarvoor? Waarom konden wij niet gewoon ...? Kon sowieso niet eerst het parlementaire debat plaatsvinden op basis van stukken en dan daarna ...? In het begin hadden we een panieksituatie, natuurlijk.

De heer **Huidekooper**:

Maar u was op dat moment ...?

Mevrouw **Agema**:

Maar die hadden we niet de hele twee jaar, terwijl deze volgorde de hele twee jaar is aangehouden.

De heer **Huidekooper**:

Dan rijst bij mij de volgende vraag. U was op dat moment Kamerlid. Ik proef ook dat dit u hoog zit.

Mevrouw **Agema**:

Ja. Ja.

De heer **Huidekooper**:

U had er geen verklaring voor gevonden. Heeft u op dat moment die vraag ook gesteld? Heeft u gevraagd: waarom doen we dit zo? Is de planning ook op enig moment ter discussie gesteld vanuit de Kamer?

Mevrouw **Agema**:

Natuurlijk, natuurlijk.

De heer **Huidekooper**:

Want de Kamer gaat over haar eigen agenda.

Mevrouw **Agema**:

Maar de Kamer ...

De heer **Huidekooper**:

Is dat op dat moment dus weleens ter discussie gesteld?

Mevrouw **Agema**:

Nee, maar je had in die tijd iets wat je fractiediscipline noemt. Nou, die was honderd procent. Alles zat dichtgeseald. Je had het kabinet en de ondersteunende ... de coalitiepartijen en dat zat helemaal potdicht in die tijd. Er was gewoon een Kamermeerderheid die dat blokkeerde en het wel prima vond zo. Ik had ook sterk de indruk dat Kamerleden van coalitiepartijen debatlijntjes hadden uitgerekend gekregen, want ze vertelden allemaal precies hetzelfde verhaal met soms precies dezelfde zinnen. Je kwam er gewoon niet tussen.

De heer **Huidekooper**:

Maar zijn er wel voorstellen gedaan om dit aan de orde te stellen?

Mevrouw **Agema**:

Ja, dat moet tijdens procedurevergaderingen ruimschoots aan de orde zijn geweest.

De heer **Huidekooper**:

Oké. We hebben natuurlijk ook verschillende mensen vanuit het kabinet op de stoel gehad waarop u nu zit. Zij gaven aan dat er een enorme werkdruk op de ministeries is geweest. Het was dus ook enorm hard werken om die brieven op tijd rond te krijgen. In hoeverre voelt u mee met dat argument?

Mevrouw **Agema**:

Nou, het lijkt me toch dat de inhoud die in die brief kwam, er gewoon al vóór de persconferentie was. Je loopt toch niet in het luchtledige een persconferentie te houden? Dat doe je toch op basis van die stukken en die brieven? Je roept toch niet eerst wat en dan ga je de boel bij elkaar zoeken? Dus, ja, de werkdruk op het ministerie is tijdens corona zeer zwaar geweest. Dat heb ik ook als minister gemerkt. Maar dat neemt niet weg dat je de Kamer urenlang in het ongewisse houdt of pas om 00.15 uur stukken geeft, terwijl je de persconferentie al om 19.15 uur hebt gedaan.

De heer **Huidekooper**:

Dus u erkent dat er een hoge werkdruk was, maar wat u betreft is dat geen argument om de Kamer zo kort van tevoren te informeren.

Mevrouw **Agema**:

Nee. Nee, ik hoop ook dat daar opheldering over kan komen, want ze kunnen dat wel zeggen, maar ...

De heer **Huidekooper**:

Dan heb ik hierbij uw mening daarover vastgesteld.

Dan speelde er in die tijd nog iets rond de informatievoorziening aan de Kamer en dat is natuurlijk het regelmatig uitlekken van maatregelen. Vaak vond er op zondag een Catshuissessie plaats. U kunt zich waarschijnlijk ook nog wel herinneren dat er regelmatig op maandag al in de krant stond wat de contouren zouden worden van het pakket dat het kabinet op dinsdag zou voorstellen en waarover op woensdag nog een debat moest plaatsvinden. Mijn vraag zou zijn wat het voor het debat betekende als eigenlijk al in de krant stond waar het kabinet aan dacht.

Mevrouw **Agema**:

Dat betekende natuurlijk dat het parlementaire debat er niet echt toe deed.

De heer **Huidekooper**:

Heeft u dat zo ervaren?

Mevrouw **Agema**:

Ja, want je stond zo vaak ... Laten we wel wezen: het erge in de transmissie was ... In het begin kwam dat met die superspreadingevents al naar boven. Ergens in mei werd het ook al door belanghebbende organisaties erkend. Bij ons duurde het ergens tot juni 2021 of zo voordat ... Er was gewoon geen ingang, geen ruimte. Er was een werkwijze voor het aanvragen van het advies aan het OMT, en die hele riedel. Ik zei dat net ook al. Het OMT vergaderde op vrijdag. Daarna werd er al gelect. Op zaterdag stond volgens mij al in de krant wat voor adviezen er waren aangevraagd en wat het OMT had geadviseerd. Op zondag werd al een hoop besloten in het Catshuis bij informele overleggen waar nooit een verslag van is geweest. De maatregelen werden op dinsdag, in een persconferentie, gecommuniceerd met het hele volk. Daar moesten we op donderdag nog debatten over voeren. Een keertje is die avondklok volgens mij een halfuurtje verplaatst, maar voor de rest zat de pot helemaal dicht. Er is eigenlijk niets geweest wat ik me kan herinneren dat echt wezenlijk veranderd is door het parlementaire debat dat op woensdag plaatsvond. Op donderdag gingen de maatregelen meestal in, volgens mij.

De heer **Huidekooper**:

U voelde zich dus – ik parafraseer maar even – als Kamer niet serieus genomen door het lekken en het kort van tevoren krijgen van informatie, voorafgaand aan de debatten. Dat is uw standpunt. Was dat een gevoel dat breder leefde in de Kamer?

Mevrouw **Agema**:

Ja.

De heer **Huidekooper**:

Waarom heeft dat uiteindelijk niet geleid tot een motie of een gesprek tussen Kamer en kabinet om de informatievoorziening aan te passen, om het lekken te voorkomen?

Mevrouw **Agema**:

Maar dan zeiden ze: "Ja, dat gaan we regelen. Dat gaan we doen. We

gaan alles ... Natuurlijk, mevrouw Agema. We gaan proberen om het u eerder toe te sturen."

De heer **Huidekooper**:

Had u het gevoel dat u met een kluitje in het riet werd gestuurd?

Mevrouw **Agema**:

Ja. Kijk, een Kamermeerderheid hield op elk moment de pot gewoon dicht.

De heer **Huidekooper**:

U hintte er net ook al op: een andere kwestie die hierbij speelde is dat wij natuurlijk ook zien dat de Kamer er maar beperkt in slaagde om maatregelenpakketten bij te sturen – er zijn een aantal duidelijke uitzonderingen, zoals het coronatoegangsbewijs, maar ook de avondklok, die u noemde – om bijvoorbeeld een maatregel die onderdeel was van een breder pakket te vervangen door een andere maatregel. Wat kunt u daarover zeggen? Hoe heeft u in die tijd ervaren wat de mogelijkheden voor u als Kamerlid waren om wijzigingen aan te brengen in pakketten die het kabinet voorstelde?

Mevrouw **Agema**:

Daar was geen ruimte voor.

De heer **Huidekooper**:

Waar zat 'm dat in wat u betreft?

Mevrouw **Agema**:

Dat zat 'm erin dat ze het op zondag met elkaar eens geworden waren over wat het moest worden. Als u kijkt naar wat er op de zondagen besloten is – daar zijn geen verslagen van – en naar wat het uiteindelijk geworden is, dan denk ik dat dat voor 95% door te vertalen is naar de maatregelen die uiteindelijk zijn doorgevoerd.

De heer **Huidekooper**:

Heeft zich weleens een situatie voorgedaan waarin u zei "deze maatregel uit een breder pakket zou ik eigenlijk niet willen", en dat u daarover een motie hebt ingediend, dat u in uw parlementaire werk een voorstel heeft gedaan?

Mevrouw **Agema**:

Natuurlijk.

De heer **Huidekooper**:

Kunt u een voorbeeld geven?

Mevrouw **Agema**:

Er zijn talloze moties ingediend, maar die zijn allemaal verworpen.

De heer **Huidekooper**:

Dus het liep wat u betreft dan vast op de meerderheden?

Mevrouw **Agema**:

Ja.

De heer **Huidekooper**:

We hebben hier ook eerdere gesprekken gehad waarin werd gezegd dat er in antwoorden op Kamervragen en door premier Rutte is gezegd dat het niet mogelijk is om verschillende maatregelen te vervangen, dat dat niet is hoe de maatregelenpakketten en de modellering die daarachter zit werken. Wat was uw verklaring hiervoor? U hint op die meerderheden. Was dit ook een verklaring die u op dat moment bekend was?

Mevrouw **Agema**:

Ja. Ik denk ... Kijk, de enige keer dat er eigenlijk écht verdeeldheid ontstond, was bij de coronatoegangsbewijzen, die volgens mij ook hebben geleid tot het ontslag van mevrouw Keijzer. Maar dat was volgens mij de enige keer in de Tweede Kamer dat er heel verschillend werd gedacht en dat niet zomaar iedereen overstag ging. Maar voor de rest kan ik me eigenlijk alleen het halfuurtje van de avondklok herinneren.

De heer **Huidekooper**:

Oké. Dank u wel. Dan waren dit mijn vragen over dit onderwerp.

De **voorzitter**:

Collega Mutluer, heeft u nog aanvullingen?

Mevrouw **Mutluer**:

U zei in het begin van het verhoor dat u vond dat er sprake was van een informatieachterstand. U kunt ook stellen: we werden eigenlijk op ons wenken bediend, want we kregen heel veel informatie. Is dit niet tijdens zo'n crisis best wel een normale reactie van de Kamer, die meer informatie wenst vanuit het kabinet? Is dat niet inherent aan een crisis?

Mevrouw **Agema**:

Nee. Aan de ene kant werden we bedolven onder informatie en aan de

andere kant had je het idee dat je dingen niet kreeg, wat achteraf natuurlijk ook wel bewezen is.

Mevrouw **Mutluer**:

Hoe kan het dan – dat probeer ik namelijk echt te begrijpen – dat het twee jaar lang zo dendert? U geeft net aan: de coalitie zat potdicht. Was dat de enige reden?

Mevrouw **Agema**:

Was dat de enige reden? Dat ... Ja, dat weet ik niet. Dat weet ik niet.

Mevrouw **Mutluer**:

Was de Kamer reflectief op zichzelf?

Mevrouw **Agema**:

Nee. Nee. Ik kan het me nog goed herinneren. Bij mij is de afgelopen weken – ik heb niet alle verhoren gezien – een heel ander beeld ontstaan rondom bijvoorbeeld code zwart. Het levenseinde is een onderwerp waar in de Tweede Kamer altijd zeer grote gevoelens over leven. Denk aan de euthanasiewetgeving. Maar ook als we debatten ... Als u debatten heeft over medisch-ethische kwesties, dan zijn dat debatten waarin echt heel goed, heel zorgvuldig standpunten worden ingenomen.

Maar op een gegeven moment had je dus die triage. Dat is zo'n voorstel dat ze hadden over wat er moest gebeuren in geval van code zwart. Op een gegeven moment stelde ik dus voor: ja, maar wanneer gaan we dat bespreken? En omdat de regering dat niet wilde, zorgde de coalitie ervoor dat het niet besproken werd. Dat vond ik echt niet kunnen, want in die triage, in dat stuk, stond: gaat dan de ene leeftijdsgroep voor op de andere?

Mevrouw **Mutluer**:

Maar was de Kamer nou reflectief op zichzelf? Was er sprake van reflectie, zo van "hoe doen we dit"?

Mevrouw **Agema**:

Nee, het werd ... De keren dat ik heb voorgesteld om code zwart te bespreken, zei de coalitie gewoon nee. De afgelopen weken blijkt eigenlijk ... Dat blijkt ook uit het verhoor van de heer Gommers, die aangaf: in Bergamo was de sterfte in het ziekenhuis 70% en in ons land was dat 50%. We hadden geen ander virus. Bij ons was er dus een andere omgang. Eigenlijk zie je nu, achteraf, dat code zwart gewoon allang

speelde, omdat bij verpleeghuizen de lijkwagens af en aan reden. Maar wij ...

Mevrouw **Mutluer**:

U ...

Mevrouw **Agema**:

Maar wij ... Luister. Wij hebben niet ...

Mevrouw **Mutluer**:

Ik ga ...

Mevrouw **Agema**:

... als Kamer een oordeel kunnen hebben over of wij vonden dat 80-plussers nog een kans kregen op behandeling in het ziekenhuis of niet.

Mevrouw **Mutluer**:

Ik ga een onderscheid maken ...

Mevrouw **Agema**:

Ik vind dat toch vrij ernstig.

Mevrouw **Mutluer**:

Ik begrijp waar u naartoe wilt, maar ik wil toch een onderscheid maken tussen uw reflectie op de strategie en de reflectie ... Dat is namelijk waar code zwart over gaat; die heb ik dus helder. Ik doel op de reflectie van de Kamer op zichzelf en de wijze waarop zij informatie tot zich neemt en op de informatiestroom.

Mevrouw **Agema**:

Ja.

Mevrouw **Mutluer**:

Is daarbinnen gedurende twee jaar een moment geweest – even niet op de inhoud, gewoon puur op het proces – van "jongens, dit moeten we anders doen"?

Mevrouw **Agema**:

Nou, helemaal in het begin is vanuit de PVV, overigens van Chris Jansen, het voorstel gekomen voor het organiseren van technische briefings. Wat ik daarin lastig vond, was dat de Kamer de technische briefing organiseerde, maar het ministerie van VWS ging over de afvaardiging. Wij

wilden als Tweede Kamer vaak andere onderwerpen horen, met mensen die ons iets konden vertellen, bijvoorbeeld over de verpleeghuizen.

Mevrouw **Mutluer**:

Mijn collega zal u daar vragen over stellen.

Mevrouw **Agema**:

Ja, maar ik ben nu antwoord op uw vraag aan het geven. Daar is op een gegeven moment verandering en ook verbetering in gekomen. In het begin was het namelijk heel erg VWS dat bepaalde van: welke informatie gaat u krijgen en wie vaardigen wij af? Daarmee hadden ze dus ook zeggenschap over welke informatie we wel of niet kregen. Later is dat in het proces veranderd en werd bij ons geïnventariseerd: welke vragen leven er en wie zou u graag willen horen? Ik denk dat er in een latere fase vrij goed gepoogd is om ons als Kamer tegemoet te komen, ook de oppositie. Dat was in een latere periode. Daar is dus een verandering in gekomen.

Mevrouw **Mutluer**:

Maar als het gaat om de schriftelijke informatie, is er nooit gezegd: wij willen nu een document met meer kortetermijnzaken en voor de lange termijn willen we een ander document waar we het debat uitgebreid over kunnen voeren. Zijn dat soort reflecties er geweest of zijn daar voorstellen voor gedaan?

Mevrouw **Agema**:

Dat weet ik niet. Daarvoor zou u de procedurevergaderingen moeten terugkijken.

Mevrouw **Mutluer**:

Dat kunt u zich niet herinneren?

Mevrouw **Agema**:

Nee, maar er zijn wel heel veel praktische voorstellen wél gedaan.

Mevrouw **Mutluer**:

Helder. Dank u wel.

De **voorzitter**:

Dan geef ik collega Huidekooper het woord voor het volgende onderwerp.

De heer **Huidekooper**:

Hartelijk dank, voorzitter. De brug werd eigenlijk perfect geslagen, want ik

wil het met u hebben over technische briefings, nog als vervolg op de informatievoorziening aan de Kamer. U gaf al aan dat uw collega Chris Jansen – dat zien wij ook in het onderzoek – een van de aanjagers was of in ieder geval oproepen heeft gedaan aan het kabinet om met die briefings te starten. Waarom vond uw fractie dat nodig?

Mevrouw **Agema**:
Wat zegt u?

De heer **Huidekooper**:
Waarom vond uw fractie dat nodig?

Mevrouw **Agema**:
Om de informatiepositie te verbeteren. Er werden maatregelen genomen en als Kamerlid heb je een wettelijke taak om die maatregelen en de proportionaliteit daarvan te beoordelen, en daarvoor heb je informatie nodig. Wat ik ook belangrijk vond, is het volgende. In de hele beginfase, dus december-januari, kon je redelijk goed informatie vinden bij betrouwbare bronnen, betrouwbare onderzoeksinstellingen. Maar op een gegeven moment werd het heel erg veel. Ik vond het op een gegeven moment lastiger worden om zelf te beoordelen of een rapport betrouwbaar was of niet. Ik kreeg dus zelf de behoefte om dat toch beter geduid te krijgen.

De heer **Huidekooper**:
Ja, dus u wilde betrouwbare informatie.

Mevrouw **Agema**:
Ja, ik wilde betrouwbare informatie.

De heer **Huidekooper**:
Daarmee kon u dan ook de informatieachterstand waar u over sprak, verkleinen, zodat u de debatten goed kon voorbereiden. Dat hoor ik. We zien ook in die briefings – u zei daar net al wat over – dat de genodigden in die briefings geen heel divers gezelschap zijn; laat ik het zo uitdrukken. Onder andere 44 keer Jaap van Dissel, 14 keer Ernst Kuipers en 8 keer Jaap van Delden. Vond u dat de juiste personen aan die briefings deelnamen?

Mevrouw **Agema**:
Nou, ik weet nog uit het begin ... Daarom is er op een gegeven moment verandering in gekomen. Wij wilden die technische briefing en het ministerie bepaalt dan wie er wordt afgevaardigd. Rondom de situatie in

de verpleeghuizen hadden wij behoefte aan meer informatie. Het heeft best wel een paar weken geduurd voordat uiteindelijk mevrouw Bianca Buurman afgevaardigd werd. Dat heeft dus best wel even geduurd. Dus als wij ...

De heer **Huidekooper**:

Waarom moest dat even duren?

Mevrouw **Agema**:

Dus als wij als Kamer hadden kunnen zeggen "wij willen die en die en die", was zij al weken eerder uitgenodigd.

De heer **Huidekooper**:

Waarom heeft dat een aantal weken geduurd?

Mevrouw **Agema**:

Dat weet ik niet. Dat moet u aan het ministerie van VWS vragen.

De heer **Huidekooper**:

U heeft daar zelf nooit een verklaring voor of een antwoord op gekregen?

Mevrouw **Agema**:

Nee.

De heer **Huidekooper**:

Oké. Wij hebben namelijk van verschillende mensen die wij hebben verhoord, zoals de Kinderombudsvrouw ... Zij gaven ook aan: ik ben niet benaderd om ook eens in de Kamer te spreken. We constateren natuurlijk ook dat in die technische briefings toch voornamelijk dezelfde personen voorbijkomen. Mijn vraag aan u zou zijn: waarom is het ... Was er wel de behoefte vanuit de Kamer om daar meerdere of andere experts bij te betrekken?

Mevrouw **Agema**:

Ja, ja. Nou ja, wat ik zei: in het begin was het voor ons een beetje een black box wie er kwam. Dat bepaalde het ministerie van VWS. Maar op een gegeven moment werd er onder alle Kamerleden, dus niet alleen onder die van de coalitie, maar onder alle Kamerleden en woordvoerders, een inventarisatie gedaan. "Welke onderwerpen wilt u bespreken? Aan welke mensen denkt u dan om uit te nodigen?" Dan stuurden wij dat in. Daar werd een selectie uit gemaakt. Op een gegeven moment werd de afvaardiging diverser. Maar ik denk dat een vertegenwoordiger van het OMT ... Het OMT-advies is heel belangrijk in relatie tot de maatregelen die

het kabinet neemt. Ik denk dus dat het heel belangrijk is dat die wel vertegenwoordigd is in iedere technische briefing. Voor de rest gaat het om wat er speelt op dat moment.

De heer **Huidekooper**:

U zegt: de behoefte was er wel om ook andere experts uit te nodigen in die technische briefings. Kunt u wat voorbeelden geven van experts of instituten waar u dan aan denkt?

Mevrouw **Agema**:

Nou ja, ik denk dat Ernst Kuipers op een gegeven moment als beddenplanner is komen bovendrijven omdat die er aanvankelijk helemaal niet was. We leven in een digitaal tijdperk, maar er was geen overzicht van welke bedden waar beschikbaar waren. Helemaal in het begin, toen de situatie in de ziekenhuizen in Brabant heel zorgelijk werd, is dat helemaal op gang gekomen: het verspreiden van patiënten over het land en bekijken wie er nog bedden beschikbaar heeft. Daar is zijn rol uit voortgekomen, maar die was er in het begin niet. Ik denk dat het heel goed is dat die rol zich ontwikkelde in de loop van de tijd, omdat een heleboel mensen op die manier toch een goed plekje hebben kunnen vinden in een ziekenhuis.

De heer **Huidekooper**:

Ja, want die coronamaatregelen zijn natuurlijk bedoeld om kwetsbare mensen te beschermen tegen het virus. Echter, we zien natuurlijk ook dat die maatregelen zelf ook grote sociaal-maatschappelijke gevolgen hebben. We zien een wens vanuit de Kamer, maar ook vanuit het kabinet, om die sociaal-maatschappelijke gevolgen beter in beeld te krijgen.

Mevrouw **Agema**:

Ja.

De heer **Huidekooper**:

Maar toch zien we in de Kamer niet dat heel veel vertegenwoordigers die dat soort geluiden ... Nou, iemand die kan spreken over de impact op kinderen, iemand die kan spreken over mensen in gesloten gehandicapteninrichtingen ... We zien dat die moeilijk aan bod komen in de Kamer.

Mevrouw **Agema**:

Ja.

De heer **Huidekooper**:

Wat is daar de verklaring voor, in uw beleving?

Mevrouw **Agema**:

Nou, ik denk de verklaring die de heer Van Dissel ook gegeven heeft. Hij was er voor het medisch-epidemiologische beeld – dat is volgens mij ook correct – en niet voor het maatschappelijke. De Kamer gaf wel aan daar behoefte aan te hebben, maar het heeft behoorlijk lang geduurd voordat het Maatschappelijk Impact Team van Jolande Sap opgetuigd werd. Ik denk ook dat dat een omissie is geweest die veel eerder – veel eerder! – boven tafel had moeten komen. Ik vind het ook goed van de heer Van Dissel dat hij ook in zijn verhoor nog eens duidelijk heeft gemaakt dat het voor het OMT duidelijk was dat jongeren ... De kans dat je overleed aan corona was voor een 70-plusser al niet zo heel erg groot. Het was vooral boven de 86 jaar waar overlijdens plaatsvonden. Maar voor jongeren was dat een nog eens 700 keer kleinere kans. Het OMT was dus aanvankelijk heel erg tegen de schoolsluitingen geweest, maar zij konden daar alleen maar medisch-epidemiologisch naar kijken. We hadden dus veel eerder deskundigen moeten hebben die ons daarover hadden geïnformeerd. Dat had veel meer ... Er is heel veel schade ontstaan onder jongeren en kinderen, waar ik me ook heel erg zorgen over maak en ...

De heer **Huidekooper**:

Dan zou ik 'm even terug ...

Mevrouw **Agema**:

... die we nog steeds niet echt geadresseerd hebben.

De heer **Huidekooper**:

Dan zou ik 'm even terug naar de vraag willen brengen. Het zijn terechte punten die u noemt. Het ging mij nu alleen even om het functioneren van de Kamer. U leek daarover richting uw conclusie in uw antwoord te bewegen, dus ik zou dan misschien wat scherper willen vragen: heeft de Kamer voldoende zijn rol genomen om de sociaal-maatschappelijke gevolgen onderdeel te laten zijn van in ieder geval het politieke debat?

Mevrouw **Agema**:

Het heeft naar mijn indruk te lang geduurd.

De heer **Huidekooper**:

Te lang geduurd.

Mevrouw **Agema**:

Ja.

De heer **Huidekooper**:

Wanneer kwam dat wat u betreft een beetje op gang?

Mevrouw **Agema**:

Nou, het was dus echt een periode van twee jaar. Ik weet niet precies wanneer het MIT ingesteld is, maar dat was echt behoorlijk laat, ja.

De heer **Huidekooper**:

We zien dus dat inderdaad in die technische briefings en via andere instrumenten de groepen waar ik net over sprak, op wie de maatregelen een grote impact hebben, maar beperkt vertegenwoordigd werden in de Kamer. Ik bedoel dan niet hun geluid, maar dat ze zelf maar beperkt zichtbaar waren. Mijn vraag aan u zou zijn: hoe hielden Kamerleden dan zicht op die gevolgen, die er wel degelijk waren?

Mevrouw **Agema**:

Ja, dat is natuurlijk je persoonlijke verantwoordelijkheid als Kamerlid. Het is inderdaad zo dat de Kamerleden in de regel gezonder zijn dan gemiddeld en jonger zijn dan de groep mensen die vooral door corona getroffen werd.

De heer **Huidekooper**:

Maar hoe deed u dat?

Mevrouw **Agema**:

En het is als Kamerlid je verantwoordelijkheid, dus mijn verantwoordelijkheid ook, om toegankelijk te zijn en met iedereen in de samenleving te praten, overal langs te gaan en op werkbezoek te gaan. Dat was natuurlijk lastiger, maar je moet ook vooral je inbox in de gaten houden. Daarin krijg je zo veel informatie van mensen die gewoon in de pen klimmen en jou hun informatie geven. Dan bel je. Dat heb ik altijd gedaan. Ik heb altijd mijn connectie met mensen opengehouden.

De heer **Huidekooper**:

Dat is natuurlijk ook de achtergrond van de vraag. Er kon in die tijd natuurlijk heel veel niet.

Mevrouw **Agema**:

Nee.

De heer **Huidekooper**:

Mensen konden niet zelf naar de Kamer komen, maar ook een werkbezoek afleggen was ingewikkelder. Kreeg de Kamer, via de mailbox, dan wel ...

Mevrouw **Agema**:

Ja.

De heer **Huidekooper**:

... via telefoontjes voldoende van dit soort signalen binnen over de impact die maatregelen op mensen hadden?

Mevrouw **Agema**:

Mijn netwerk was op dat moment al heel groot. Ik was al veertien jaar zorgwoordvoerder, dus mij konden ze wel bereiken. Ik ben altijd bereikbaar. Ik zal heus niet elke email van een antwoord hebben voorzien, maar ik heb ze wel altijd allemaal gelezen. Het is voor mij altijd heel belangrijk geweest dat elke email in mijn inbox altijd gelezen is door mijzelf, niet door een medewerker, zodat ik geen signalen mis, tenminste, in de tijd dat ik Kamerlid was. Ik ben goed toegankelijk geweest en ik denk dat dat belangrijk is. Je hebt altijd eerst die bronnen alvorens er een rapport is. Wat betreft het rapport van mevrouw Buurman over de verspreiding in de verpleeghuizen: daar moet je onderzoek voor doen, dus dat duurt ook weer een aantal weken. Maar je moet eerst eens en vooral telefonisch bereikbaar zijn en via de mail bereikbaar zijn.

De heer **Huidekooper**:

Gegeven al die beperkingen waar we het net over hadden, dus dat er natuurlijk allerlei maatregelen golden en dat het niet gemakkelijk was om op werkbezoek te gaan of om mensen in de Kamer uit te nodigen – u gaf al aan dat het ook ingewikkeld was om grip te houden op de maatregelpakketten die vanuit het kabinet kwamen – hoe heeft u dan geprobeerd om de belangen van die kwetsbare groepen te vertegenwoordigen?

Mevrouw **Agema**:

Ehm ... Nou, dat gaat dan over dat je berichten krijgt over: wij hebben geen mondkapjes. Die kwamen bijvoorbeeld vanuit de thuiszorg en vanuit de verpleeghuizen. Ja, ze weten je natuurlijk wel te vinden. Het viel mij dus inderdaad op dat Jos de Blok van Buurtzorg Nederland dat gewoon regelde voor zijn mensen, maar dat andere mensen heel veel zorgen hadden. Er was op een gegeven moment ook het verhaal – dat kwam uit de media; dat heb ik niet uit mijn inbox – van een oudere mevrouw die dan maar in de douchecel was gaan staan op het moment dat de

huishoudelijke hulp kwam, want dan konden ze elkaar niet besmetten. Nou ja, we noemen het ook wel "de stille ramp", wat er gebeurd is in de verpleeghuizen, maar dat neemt niet weg dat het voor een bereikbaar Kamerlid echt wel duidelijk was dat de lijkwagens af en aan reden. Ik had bijvoorbeeld ook iemand in mijn omgeving die uitvaartbegeleider is. Met haar kon ik dan weer spreken over hoe intens het was. Neem ook de tijd dat er geen mensen bij de uitvaart mochten zijn, of maar 30 mensen of helemaal niemand. Mensen hebben echt zonder bezoek hun uitvaart gehad.

De heer **Huidekooper**:

Tot slot op dit onderwerp. Wat zou er nodig zijn om ervoor te zorgen, mocht zich in de toekomst opnieuw een pandemie voordoen – we hopen het natuurlijk allemaal niet – dat we de belangen van deze groepen beter kunnen vertegenwoordigen in het parlementaire proces? Dat gaat dus over de kwetsbare groepen, niet kwetsbaar door het virus, maar kwetsbaar door de maatregelen.

Mevrouw **Agema**:

Ik denk dat het wel een persoonlijke verantwoordelijkheid is van Kamerleden zelf om bereikbaar te zijn. Ik weet ook dat sommige Kamerleden bijvoorbeeld nooit een persoonlijke zaak oppikken. Dat heb ik regelmatig wel gedaan als Kamerlid. Dat is je eigen verantwoordelijkheid. Maar het is ook wel duidelijk dat wij dit breed als een leermoment zien. Mochten we zoiets nog een keertje meemaken, dan zal een maatschappelijk impactteam, denk ik, vanaf de start operationeel zijn en niet pas ergens halverwege of op het einde. Ik denk dus dat die leermomenten wel getrokken zijn, in de hoop dat – kinderen en jongeren zijn vooral de dupe geweest – dat niet nog een keertje gebeurt.

De heer **Huidekooper**:

Dank u wel. Dat waren mijn vragen.

De **voorzitter**:

Collega Mutluer, heeft u nog aanvullingen?

Mevrouw **Mutluer**:

Ja, één laatste vraag op dit onderdeel. Een open en eerlijk antwoord, graag: is de Kamer nou geslaagd in het beschermen van kwetsbaren, met name de verschillende groepen die te maken hadden met de impact van de maatregelen? Is de Kamer erin geslaagd om hun belangen op een optimale wijze gedurende de twee jaar te behartigen?

Mevrouw **Agema**:

Nee. Nee, mijn conclusie is: nee. Dat zien we aan de ... Nou ja, ik wil niet zeggen dat de PISA-rapporten over de leerachterstanden een-op-een te vertalen zijn naar de coronapandemie. Er zullen ook allerlei andere redenen voor zijn, maar in 2018 had een kwart van de 15-jarigen een leesachterstand en in 2022 een derde van de 15-jarigen. Dat is niet allemaal corona, hè? Daar zijn een heleboel dingen voor aan te wijzen, maar het gaat wel achteruit. Ik ben heel erg benieuwd wat de PISA, de internationale vergelijking, van 2026 gaat laten zien. Ik had gezien dat staatssecretaris Tielen recent nieuwe kerndoelen heeft gepresenteerd in het onderwijs. Maar scholen zijn wel drie keer gewoon dichtgegaan, hè? Als je ouders dan ambtenaren zijn ... Ambtenaren zijn tweeënhalf jaar aan het thuiswerken geweest.

Mevrouw **Mutluer**:

Dit is achteraf. U zegt: nee, de Kamer is daar niet in geslaagd.

Mevrouw **Agema**:

Ja, ik ben het aan het uitleggen waarom ... Ik ben mijn nee aan het uitleggen aan u. Als jij een ouder had die zei "Ik ga thuisscholing geven. Ik zit tweeënhalf jaar thuis als ambtenaar. Dat gaan we gewoon doen.", dan had je als kind een hele andere situatie dan wanneer jouw ouder, je vader of moeder, een uitvoerende baan had, gewoon schoonmaker was of iets anders deed waarvoor die naar de baan toe moest. Er was voor die kinderen gewoon minder. Ik vind ook dat we dat beter moeten uittypen, dat er nog onderzoek nodig is naar wat er allemaal precies is gebeurd. Veel jongeren hebben zich toch anders ontwikkeld. Dat kan ik zeggen vanuit wat ik heb gezien en wat jongeren mij vertellen die toen 17, 18 waren en soms pas op hun 22ste een keertje voor het eerst gezoend hebben, gewoon omdat ze niet uitgingen in die tijd en dat ook iets vreemds was. Maar er zijn nog zo weinig onderzoeken en conclusies die we daarover kunnen trekken. Ik zeg niet dat u dat nu meteen moet doen ...

Mevrouw **Mutluer**:

Nee, maar je bent volksvertegenwoordiger ... Nee, maar ik stel die vraag ...

Mevrouw **Agema**:

Daarom is mijn antwoord nee.

Mevrouw **Mutluer**:

Ik stel die vraag omdat als je als volksvertegenwoordiger wordt gekozen

door het volk, wordt verwacht dat je hun stem vertegenwoordigt in de Kamer. U zegt: dat hebben we als Kamer, als instituut, niet optimaal opgevolgd. U zegt: daar moet onderzoek naar worden gedaan. Maar had dat op dat moment niet anders gekund? Er waren namelijk wel technische briefings. Je had ook rondetafelgesprekken kunnen organiseren. Had dat niet gekund?

Mevrouw **Agema**:

Dat hebben we ook gedaan. Er zijn ook rondetafelgesprekken georganiseerd. Wat ik ook heel erg belangrijk vond, was het volgende. De afwijkende mening van Forum voor Democratie werd bijvoorbeeld heel erg onderdrukt. Op een gegeven moment wilde Forum voor Democratie ook aparte mensen horen. Ik vond dat heel belangrijk. Laat iedereen maar ... Ik dacht: als mensen wat te vertellen hebben aan ons, dan hoor maar. Maar dat werd dan ook weer afgewezen. Dat vond ik vervelend.

Mevrouw **Mutluer**:

Ik heb het nu ook over de ouderen, de groepen die kwetsbaar zijn vanwege de maatregelen, de jongeren. U zegt: dat hebben we niet optimaal gedaan. Mijn vraag is: hoe had dat anders gekund?

Mevrouw **Agema**:

Ja ... Dan moet je het rijtje aflopen, want de schaarste die er was met de verstrekking van de persoonlijke beschermingsmiddelen was toch veroorzaakt doordat de spullen allemaal verkocht waren en we daarna overgeleverd waren aan handel en woekerprijzen. De conclusies zijn op dat vlak duidelijk: de ziekenhuizen gingen voor. Natuurlijk moeten de mensen die aan het bed staan ook kunnen handelen, maar dat betekent niet dat de mensen in de verpleeghuizen dan achter moeten worden gesteld.

Mevrouw **Mutluer**:

Maar dat is niet mijn vraag.

Mevrouw **Agema**:

Dat is wel mijn antwoord. Ik denk ook dat ik een antwoord geef op uw vraag.

Mevrouw **Mutluer**:

Nee, want mijn vraag gaat met name over de rol van de Kamer. We willen natuurlijk leren ...

Mevrouw **Agema**:

Ja.

Mevrouw **Mutluer**:

... van de hele coronaperiode. We hebben uit meerdere verhoren begrepen dat er niet altijd optimaal aandacht was voor kwetsbaren, voor groepen die kwetsbaar zijn vanwege de maatregelen ...

Mevrouw **Agema**:

Nee, dat klopt.

Mevrouw **Mutluer**:

Ik ben u de vraag aan het stellen over de rol van de Kamer die zij destijds heeft opgepakt, met alle informatie, kennis, druk en stress die er gevoeld werd. Hoe kan je dat beter doen, om die stem van de kwetsbaren te laten horen?

Mevrouw **Agema**:

Ik denk dat ik dat al aangegeven heb. Het duurde vrij lang voordat mevrouw Buurman afgevaardigd werd om ons te informeren over de situatie in de verpleeghuizen. Ik denk dat dat in de toekomst dus sneller zal gaan. Tenminste, ik hoop dat de situatie sneller voor het voetlicht gebracht wordt. Wij vroegen er wel om, maar het kwam niet direct.

Mevrouw **Mutluer**:

Dank u wel.

De **voorzitter**:

Mevrouw Agema, we zijn een tijdje onderweg in dit openbare verhoor, dus ik stel voor dat we vijftien minuten gaan pauzeren. Ik verzoek de bode om de getuige naar buiten te leiden.

(Mevrouw Agema wordt naar buiten geleid door de bode.)

De **voorzitter**:

Ik schors de vergadering voor vijftien minuten.

De vergadering wordt van 11.22 uur tot 11.38 uur geschorst.

De **voorzitter**:

Ik heropen de vergadering. Aan de orde is een openbaar verhoor van de parlementaire enquêtecommissie Corona. Ik verzoek de griffier om de getuige naar binnen te leiden.

(Mevrouw Agema wordt binnengeleid door de griffier.)

De **voorzitter**:

Mevrouw Agema, welkom terug. We vervolgen het verhoor. Voor het volgende onderwerp geef ik graag collega Mutluer het woord.

Mevrouw **Mutluer**:

Dank u wel. Mevrouw Agema, u gaf aan het begin van het verhoor al het belang aan van aerosolen en ventilatie. Dit onderdeel van het verhoor gaat daarover. U heeft tijdens de coronacrisis als Kamerlid regelmatig aandacht gevraagd, en uw partij ook overigens, voor het belang van ventilatie en de verspreiding van het virus via aerosolen. Dat zijn kleine zwevende vochtdeeltjes die verder kunnen blijven hangen in de lucht. Op die manier kan het coronavirus dus ook over grotere afstanden verspreid worden. Dan kan ventileren van belang zijn. U raakte daarvan overtuigd. Kunt u ons meenemen in de wijze waarop deze kennis tot u kwam en waarop u deze kennis baseerde?

Mevrouw **Agema**:

Ja. Helemaal in het begin hebben we het natuurlijk gehad over die situatie in december 2019 in Wuhan; heel zorgelijke beelden. Dus dat had mijn aandacht gewekt. Ik ging op zoek naar informatie. Er was heel weinig informatie in het begin. Maar op een gegeven moment kwam die er wel. Dat ging vooral over het onderwerp superspreadingevents. Het was eigenlijk zo dat overal in de wereld waar het virus werd geïntroduceerd dat echt met een knal ging. Bergamo was natuurlijk een knal. Op een gegeven moment was er een document. Dat had iemand verzameld. Het was een excelsheet. Dat was in januari of zo. Daar stonden 268 superspreadingevents op. Je kon dat dus nalopen. Is dat nou echt gebeurd? Ja, dat was allemaal echt gebeurd. De ene keer hadden de mensen bij elkaar gezeten in een bus, een touringcar, en de andere keer in een tram.

Mevrouw **Mutluer**:

Met januari bedoelt u januari 2021, voor alle helderheid?

Mevrouw **Agema**:

2020.

Mevrouw **Mutluer**:

2020 al.

Mevrouw **Agema**:

2020. Ehm ... Dus ja, dat verzamelde ik allemaal zo. Het was wel duidelijk dat op evenementen dat R-getal explosief groot was. Er was ook een casus uit Korea. Dat was patiënt 31. Dat was een mevrouw. Die was in haar uppie verantwoordelijk geweest voor 300 besmettingen bij een kerkgemeenschap. Nou, datzelfde gebeurde natuurlijk ook in eigen land, met die Matthäus Passion, die ene die wel doorging; zo staat die van dat koor bekend. Daar was vooral een ouder publiek in het koor. Daarbij waren 103 van de 130 koorleden besmet geraakt. Dat was ook enorm. Dat zagen we op een gegeven moment ook met carnaval, ook in eigen land, gebeuren.

Wat ik zeg: de informatie is lang onder de pet gehouden. Het was pas de Onderzoeksraad voor Veiligheid die dat met 7 en 8 maart en met onderzoek naar boven haalde. Wij werden daar niet over geïnformeerd. Je zag dat er rondom ziekenhuis Bernhoven enorme ontploffingen van corona gaande waren geweest. Dus ik dacht als naïef Kamerlid dat de tijd was gekomen dat het virus geclassificeerd ging worden. Je hebt dus drie klassen: de contacttransmissie, transmissie met grote druppels en de aerogene transmissie. Dus ik was heel erg verbaasd dat ons OMT met de classificering "druppelinfectie" kwam.

Mevrouw **Mutluer**:

Dat leidde er uiteindelijk toe dat er Kamervragen zijn ingediend door u en uw fractievoorzitter, Wilders, op 25 juni. Maar er zijn meer Kamerleden die vervolgens schriftelijke vragen indienen en aandacht vragen voor de virusverspreiding via aerosolen en het belang van ventileren. Er worden door uw partij in december zelfs moties ingediend met het verzoek om nadrukkelijk het advies te geven om in binnenruimtes continu voor ventilatie te zorgen. Hoe reageerde het kabinet op dat moment op al die inbrengen die aan het begin van de pandemie, in 2020, werden gedaan?

Mevrouw **Agema**:

Ja, ongeloof ... Ehm ... Ik weet ook wel dat mensen om mij heen en in mijn fractie ook dachten: hoe kan ze dit nou in haar uppie uitgedokterd hebben? Maar ik had gewoon die informatie verzameld en het was me opgevallen. Jaap van Dissel zei bijvoorbeeld: dat is allemaal niet peer reviewed; dat zijn maar incidenten. Ik zei: "Ja, maar dit is toch feitelijk wat er plaatsvindt? We hebben nog geen peer reviewed onderzoeken, want het is een nieuw virus. Je zult het dus op een gegeven moment ook moeten doen met de informatie die je wel hebt." Nou ja, het bleek dus dat de voorzitter van het OMT en het hele OMT vasthielden aan dat beeld uit Wuhan en de brief van de WHO over de grotedruppelinfectie. Daar hebben

zij heel lang aan vastgehouden. Ik vond het ook heel goed hoe u die vraag stelde aan de heer Van Dissel en dat hij heel ruiterlijk erkende dat dat een verkeerde inschatting is geweest. Achteraf gezien was zijn casusdefinitie niet juist.

Mevrouw **Mutluer**:

Begrijp ik goed dat het kabinet op die Kamervragen en die moties aanvankelijk als reactie had: dat is niet nodig?

Mevrouw **Agema**:

Ja.

Mevrouw **Mutluer**:

Werd u doorverwezen naar het OMT?

Mevrouw **Agema**:

Nee, je werd een beetje afgeserveerd. Het kon er bij de mensen niet in dat een deel van de oplossing – het is niet de hele oplossing – zo eenvoudig kon zijn als het openzetten van een raampje. Dat kon er gewoon bij een deel van de mensen niet in. Wij hebben in die tijd ook gezien hoe Maurice de Hond is behandeld en verketterd. Hij ging daar nog veel dieper op in. Al zijn informatie over de luchtvochtigheid en de invloed daarvan op de druppelinfectie en de overdracht, was niet welkom. Daarover heb ik hele grote zorgen gehad en heel veel nachten wakker gelegen. Mensen konden zich gewoon niet voorstellen dat een deel van de oplossing ... Dat was dus niet alles. Je moest nog steeds groepsgroottes beperken en het aantal superspreadingevents verminderen. Dat had zeker ook ... Maar als je uitgaat van een druppelinfectie ... De heer Van Dissel erkende in uw richting, mevrouw Mutluer, dat hij een verkeerde casusdefinitie had. Dan had hij eigenlijk ook een verkeerde classificatie en dan hadden we eigenlijk ook het verkeerde maatregelenpakket. Niet het hele maatregelenpakket was verkeerd, maar onderdelen daarvan waren gewoon vrij zinloos. De heilige graal van infectieziektebestrijding is handen wassen. Het handen wassen is heel dominant geweest in het begin van de coronacrisis.

Mevrouw **Mutluer**:

Maar als ik ...

Mevrouw **Agema**:

Maar het doet voor de verspreiding van dit virus echt helemaal niks.

Mevrouw **Mutluer**:

Als ik u goed begrijp, zegt u – dat zien we ook in ons onderzoek – dat het kabinet in de reactie verwijst naar de wetenschap of het OMT ter onderbouwing van het standpunt. Ik zie ook dat u op 6 mei richting de minister reageert: "Ik word er moe van dat het OMT en De Jonge niet erkennen dat aerogene transmissie een belangrijke rol speelt."

Mevrouw **Agema**:

Wanneer was dat?

Mevrouw **Mutluer**:

Dat was op 6 mei 2020 in een wetgevingsoverleg.

Mevrouw **Agema**:

En het heeft nog een jaar geduurd. De erkenning kwam pas in mei 2021.

Mevrouw **Mutluer**:

Maar uw kwalificatie ... Wat vond u van die reactie? U werd er moe van, begrijp ik.

Mevrouw **Agema**:

Ja, want je staat tegen een muur te praten. Nogmaals, het openzetten van een raampje lost niet alles op, maar wel een heel groot deel van het probleem. Ik vond het ook zo tekenend dat ... Er is een soort van ... Je wilt iets naar voren brengen en dat lukt niet. Er komt een tegenbeweging op. Dan lijkt het haast alsof je dan nog minder ruimte hebt. Dus je vertelt iets. Je zegt: maar dit rapport, maar dat rapport ... Want er kwamen natuurlijk allemaal rapporten, dus er werd steeds meer duidelijk. Het werden er steeds meer. Dan kwam je weer. Dan kwam je weer. Dan werd de weerstand ook groter. Uiteindelijk ben ik bang dat die weerstand ...

Mevrouw **Mutluer**:

Weerstand van wie?

Mevrouw **Agema**:

Vanuit het kabinet en het OMT. De weerstand werd groter. We hebben bijvoorbeeld op een gegeven moment een hoorzitting gehouden. Dat was na de coronacrisis. Toen hadden we de Belgische viroloog Marc Van Ranst te gast in de Tweede Kamer. Het eerst wat hij zei, was: "Maar nou ja zeg, ik kom hier in Nederland en nergens CO₂-meters in publieke ruimtes. Waarom hebben jullie dat niet?" Nou, dan kun je niks anders dan tegen die man zeggen: we hebben elkaar hier echt over doodbediscussieerd en de uitkomst is nee. En nog steeds is dat zo. Je vindt dingen uit en je stelt

vragen, en er komt een weerstand op die tot op de dag van vandaag volgens mij niet afgebroken is.

Mevrouw **Mutluer**:

We zien ook dat u in die technische briefing aandacht vraagt voor de aerosolen en ventilatie, en ook die vragen richt aan de heer Van Dissel. Begrijp ik goed dat u zegt: de reactie van de heer Van Dissel tijdens uw inbrengen was weerstandig? Kunt u daar iets meer duiding aan geven?

Mevrouw **Agema**:

Ja, dan kwam hij met de verbeelding van de ballistische boog. "Nee, het is een druppelinfectie. Nee, die ballistische boog. Nee, de 1,5 meter." Dat heeft wel heel 2020 geduurd.

Mevrouw **Mutluer**:

Vond u dat de heer Van Dissel uw zorgen en inbreng serieus nam?

Mevrouw **Agema**:

Nee, maar ik ben ook wel ... We hadden ... De heer Van Dissel heeft op 7 en 8 maart een gigantische ontdekking gedaan: dat in ziekenhuizen 10% van de medewerkers besmet was zonder noemenswaardige klachten. We hadden daarin als Nederland ook gidsland kunnen zijn. Er was dus kennelijk een hele grote groep mensen die besmet waren en dusdanig weinig klachten hadden dat ze niet naar de dokter hoefden. Dat was een totaal ander verhaal dan de casusdefinitie zoals die op dat moment gold, namelijk: "Nee, je wordt er heel erg ziek van. Het is zoals SARS-CoV-1. Je moet naar het ziekenhuis. Er zijn weinig mensen die het uiteindelijk krijgen, maar dan ben je wel heel erg ziek." Hij had die ontdekking gedaan! En dan hadden we ook nog mevrouw Koopmans, die het onderzoek had gedaan met de fretten, waarbij fretten in aparte kooien werden gehouden, geen contact hadden met en elkaar en dezelfde lucht in- en uitademden via buizen. De fretten hadden elkaar besmet. Dan hadden we nog de proefopstelling van TNO, waarmee ze visueel konden maken wat die aerogene transmissie en het toevoegen van ventilatie nou deed. We hadden dus in de wereld ook gidsland kunnen zijn over de belangrijke rol van aerogene transmissie en het voorkomen van superspreidingevents. Ik was ook heel erg bezorgd, want als jij tijdens carnaval drie dagen lang staat te hossen en besmette lucht staat in te ademen, kan je hartstikke ziek worden. Dat is natuurlijk ook gebeurd in Bernhoven en een aantal Brabantse ziekenhuizen. Dus mijn zorgen waren iedere keer zo groot dat het een soort muur was waar je niet doorheen kwam. U stelde de vraag aan de heer Van Dissel wanneer hij wist dat het achteraf gezien niet juist was, dat hij de casusdefinitie niet juist had. Toen

zei hij: dan ga je een paar weken verder. Dan verwijst hij zelf naar 7/8 maart. Maar dat is voordat er ooit in Nederland een maatregel genomen was.

Mevrouw **Mutluer**:

Ik vroeg net: vond u dat uw inbreng serieus werd genomen? U zei: nee, je kwam eigenlijk niet door de muur heen. Als ik naar de betreffende technische briefing kijk, dan zie ik ook dat de heer Van Dissel aangeeft: "Wij ontkennen niks, we zeggen alleen dat wat we gezien hebben vanuit de epidemiologie, niet het beeld van aerogene transmissie is. Dan had het zich heel anders gedragen." Ik vraag me af hoe de Kamer daar vervolgens op heeft gereageerd.

Mevrouw **Agema**:

Ja. Nou, hij heeft inmiddels aan u bevestigd dat het anders is. Hij heeft dat ruimschoots toegegeven – laat dat helder zijn – en heeft in uw richting gezegd dat hij die casusdefinitie mis had. Maar wij begonnen op het pad naar aanleiding van de brief van de WHO en daar werden de maatregelen op gebaseerd, op die grote druppels. Het pakket maatregelen dat je neemt als je te maken hebt met een virus dat zich via grote druppels verspreidt, is anders dan het pakket als het virus zich voornamelijk via aerogene transmissie verspreidt. Maar er is ook een combinatie van beide mogelijk. Ik vind het nog steeds heel erg verdrietig dat dit een gemiste kans is geweest in Nederland, dat er vooral heel veel besmettingen meer zijn geweest dan nodig en dat het beperken van groepsgrootte in ons land eigenlijk een soort toevalstreffer is geweest in de maatregelen, want dat is wat je doet bij aerogene transmissie.

Mevrouw **Mutluer**:

"Toevalstreffer", zegt u.

Mevrouw **Agema**:

Ja, want zij gingen uit van contactmomenten. Als jij een virus hebt dat zich verspreidt via druppelinfectie, ga je contactmomenten verminderen. Maar als jij een virus hebt dat zich verspreidt via aerogene transmissie, dan ga je groepsgroottes verminderen. Je kunt de groepsgroottes ook verminderen bij een virus dat zich verspreidt via druppelinfectie, want dan heb je ook geen contactmomenten.

Mevrouw **Mutluer**:

Zegt u daarmee dat als je ook was uitgegaan van de verspreiding via aerosolen, je ook andere maatregelen had kunnen treffen?

Mevrouw **Agema**:

Ja, dan had je minder zware maatregelen hoeven nemen. Met het luchten van ruimtes had een hoop opgelost kunnen worden. Misschien had de horeca dan niet dicht hoeven. Een goed geventileerde horeca is beter dan een gesloten horeca. Ik denk dat je een proef had kunnen doen met kappers: wat is het resultaat als kappers dicht zijn en wat is het resultaat als kappers open zijn met goed geventileerde ruimtes? Je kunt meten of een ruimte goed geventileerd is. Dat hadden we ook kunnen doen. Ik zei het al: we hadden daar gidsland in kunnen zijn.

Mevrouw **Mutluer**:

Uiteindelijk komt ie er wel, want er komt een motie die het kabinet oproept om ventilatie als topprioriteit te kwalificeren. Die wordt overgenomen. Het zorgen voor voldoende frisse lucht wordt in juli 2021 toegevoegd aan de basismaatregelen. Toch blijft de vraag: hoe komt het dan dat het bij ons zo lang heeft geduurd tot die maatregel als basismaatregel werd toegevoegd?

Mevrouw **Agema**:

De erkenning kwam een jaar te laat, vind ik. Want uiteindelijk is er erkenning gekomen, maar wel pas in juni 2021. Dan zie je ook bij de persconferenties die vier icoontjes. Het belangrijkste icoontje is dan nog steeds "handen wassen". We weten allemaal dat dat heel belangrijk is bij infectieziektebestrijding, maar niet bij dit virus. "Verse lucht" is het vierde icoontje geworden. Maar het hele denken verandert nog steeds niet.

Mevrouw **Mutluer**:

Hoe kwam dat volgens u, ook als u kijkt naar de adviezen van het Outbreak Management Team?

Mevrouw **Agema**:

Maatregelen die je treft vanuit een druppelinfectie kun je modelleren, en maatregelen die voortkomen uit aerogene transmissie niet.

Mevrouw **Mutluer**:

Was er in uw beleving voldoende kennis binnen het OMT over het gedrag van druppels en ventilatie?

Mevrouw **Agema**:

Dat kan niet anders. Dit waren de 35, 40 knapste koppen van Nederland. De heer Van Dissel heeft ook in de verhoren verklaard: we kwamen altijd tot consensus. Ik kan het me bijna niet voorstellen. Ik kan het me bijna niet voorstellen. Hij geeft ook aan: iedereen is op dezelfde manier in de

basis geschoold en iedereen kent de verschillen in de classificaties. Nogmaals, je kunt heel goed een combinatie maken. Het een hoeft het ander niet uit te sluiten. Je kunt maatregelen treffen die meer zitten op het pad van de druppelinfectie en maatregelen die meer zitten op aerogene transmissie. Het zal ook ergens wel in het midden zitten.

Mevrouw **Mutluer**:

U zegt: het was een jaar te laat.

Mevrouw **Agema**:

Natuurlijk, want als het eerder was, was er een enorm grote hoeveelheid minder besmettingen geweest, waren er minder overlijdens geweest, hadden er minder sluitingen hoeven zijn, waren we anders omgegaan met die sluitingen en waren een heleboel maatregelen anders vormgegeven geweest. Ons land had er dan heel anders uitgezien. Het leidt tot andere maatregelen.

Mevrouw **Mutluer**:

Maar ik begrijp dat u aangeeft dat het OMT en het kabinet te lang hebben vastgehouden aan twee andere wijzen van verspreiding van het virus. Maar wat zegt dat dan volgens u over hoe het kabinet omging met andere geluiden, niet afkomstig van het OMT?

Mevrouw **Agema**:

Dat vonden ze heel lastig.

Mevrouw **Mutluer**:

Leg dat uit.

Mevrouw **Agema**:

Nou ... We hebben het gezien. Volgens mij werd Maurice de Hond niet alleen belachelijk gemaakt op televisie, maar ook in het parlement.

Mevrouw **Mutluer**:

Door wie?

Mevrouw **Agema**:

Nou, weet u, ik ben iemand die het altijd eerst eventjes uitzoekt voordat ik iets zeg. Ik ga nu dus niet zeggen "die en die", want ik weet het niet zeker. Het zou kwalijk zijn als ik zou zeggen "die en die", en dat blijkt niet zo te zijn. Ik had dat eigenlijk moeten uitzoeken. Dat heb ik niet gedaan. Maar het is wel zo dat ik uiteindelijk in een debat vraag: ja, maar, beste minister-president, wordt het niet eens tijd dat u uw excuses gaat

aanbieden aan de heer De Hond? Volgens mij was dat bij het eerste OVV-rapport dat we bespraken. Dan zegt hij: "O ja, natuurlijk! Maurice, sorry!" Dat is een beetje de typische manier van doen van Mark Rutte. Maar dat was het dan. Dat was het dan. Dat was alle sorry die er kwam.

Mevrouw **Mutluer**:

Maar als ik uw antwoorden proef – ik parafraseer u – dan zegt u eigenlijk: als wij de aerosolen beter en sneller in beeld hadden gehad, dan hadden we ook misschien minder ziekenhuisopnames gehad.

Mevrouw **Agema**:

Uiteraard. Uiteraard, want juist groeps grootte ... En we zien dus ook achteraf: als die maatregelen golden in die periodes, dan was de beheersing ook navenant. Dat is dus ook mijn kritiek op die avondklok, want die avondklok werd gepresenteerd in combinatie met de eenbezoekerregeling. Maar die eenbezoekerregeling had effect op die aerogene transmissie. Als jij niet met een groep bij elkaar komt, kan niet één besmet persoon tien, twintig, dertig andere mensen besmetten. Dan is het maar een-op-een. Die had er dus een heel groot effect op. Het beperken van je groeps grootte was ook al door dat onderzoek van Huygen et al. geïdentificeerd als zeer effectief. Dat was gecombineerd met de avondklok. Het effect ... Het succes dat geclaimd wordt met de avondklok is grotendeels toe te wijzen aan de eenbezoekerregeling.

Mevrouw **Mutluer**:

Hoe zou daar in de toekomst, ook als je kijkt naar de samenstelling van het Outbreak Management Team, waarvan u zei "daar zaten de knapste koppen in", anders invulling aan kunnen worden gegeven?

Mevrouw **Agema**:

Daar heb ik natuurlijk over nagedacht. Ik vind dat dat zijn grondslag moet krijgen in de Wet publieke gezondheid. Onze Wet publieke gezondheid is heel kort na de coronacrisis besproken in de Kamer. Ik denk dat er nog veel felheid, stress en dingen in dat debat gezeten hebben. Ik heb toen ook voorgesteld: laten we het doen na de parlementaire enquêtecommissie als alles wat afgekoeld is en we alle adviezen in huis hebben. Maar wat je dus ziet, is dat die Wpg, de escalatieladder en wat je kunt doen ook heel erg gestoeld zijn op maatregelen die betrekking hebben op die grotedruppelinfectie ... Ehm, de grotedruppeltransmissie. Wat je dus zou moeten doen: je moet een schakel terugzetten. In de beginperiode – die periode kan best lang duren – moet die classificatie eerst. Hoe gaan wij ... We hebben te maken met een nieuwe ziekteverwekker, een virus, een bacterie en weet ik veel wat. Hoe gaan we

die classificeren? Dan kennen we die drie klassen weer: contacttransmissie, transmissie in grote druppels of aerogeen, of het snijvlak ergens kan natuurlijk ook. Het is niet echt in drieën.

Mevrouw **Mutluer**:

Heb je daar andere soorten expertise bij nodig?

Mevrouw **Agema**:

Nee, dat denk ik niet. Ik denk dat er vooral openheid moet zijn over in het ongewisse zijn. Je bent in het ongewisse. Het was het onderzoek van Wuhan, via de Wereldgezondheidsorganisatie, dat het OMT op het spoor zette van de grotedruppelinfectie, maar er waren ook heel veel signalen ... Er waren nog geen peer reviewed onderzoeken – dat klopt – maar wel heel veel signalen van superspreidingevents. Dus er is heel snel vastgepind op die verkeerde casusdefinitie, wat de heer Van Dissel ook goed heeft erkend in uw richting. Maar die classificatie moet langer openblijven. Wij zeggen nu "handen wassen", want dat is de heilige graal van infectieziektebestrijding. We zeggen nu "ga thuis werken" en we zeggen nu "een aantal maatregelen", maar we weten het nog niet heel goed, dus bij die classificatie houden we nog even een slag om de arm. Want nu zijn we de hele coronaperiode vastgezet op een maatregelenpakket dat vooral iets deed op het gebied van grotedruppelinfectie. Ze hadden daarbij dus ook effect op aerogene transmissie, maar vooral op die grotedruppelinfectie.

Mevrouw **Mutluer**:

Dank. Tot zover mijn vragen op dit onderdeel.

Mevrouw **Agema**:

Ja.

De **voorzitter**:

Collega Huidekooper, heeft u nog aanvullingen?

De heer **Huidekooper**:

Niet op dit onderwerp.

De **voorzitter**:

Dan kunt u door naar het volgende onderwerp.

De heer **Huidekooper**:

Dank voorzitter, dan hou ik mijn microfoon aan.

Ik wil het met u, mevrouw Agema, in dit blokje even hebben over het coronatoegangsbewijs en ook over de omgang met de grondrechtenafweging die daaraan ten grondslag lag. Ik leid 'm even in, want het kabinet heeft gedurende de pandemie ingrijpende maatregelen genomen om de volksgezondheid, wat een grondrecht is, te beschermen. Daarmee gaat gepaard dat andere grondrechten zijn ingeperkt. Er is dus in zekere zin sprake van een botsing van grondrechten. Die grondrechtenafweging speelde duidelijk bij het coronatoegangsbewijs. Dat perkt duidelijk sommige grondrechten in, zoals de lichamelijke integriteit van personen, het recht op privacy en het recht op gelijke behandeling. Volgens het kabinet is dat gerechtvaardigd om het recht op leven en daarmee de volksgezondheid te beschermen. Ik zou allereerst aan u willen vragen: was voor u altijd duidelijk welke grondrechten er in het geding waren met een besluit?

Mevrouw **Agema**:

Nou, dit was ... Het coronatoegangsbewijs kwam natuurlijk vooral tot ons omdat het een technische mogelijkheid bleek. Het was een noviteit. Het was iets wat mogelijk bleek. Het was bedoeld om op die manier vooral het internationale vliegverkeer weer op gang te kunnen brengen. Het was dus vooral een technisch snufje. Het was de eerste keer dat er verdeeldheid ontstond, ook met scheurtjes in de coalitiepartijen. Dit was volgens mij ... Hang me er niet aan op als het nog een keertje is gebeurd, maar in mijn geheugen is dit het onderwerp waarover er verschillend werd gedacht. Dat kwam natuurlijk omdat het inbreuk ging maken op grondrechten, je persoonlijke levenssfeer ...

De heer **Huidekooper**:

Was dat u direct helder?

Mevrouw **Agema**:

Nou, ik was inmiddels ook fungerend voorzitter van de vaste Kamercommissie voor VWS. Vanaf het moment dat ik dat was, ben ik wel een wat mildere toon gaan aanslaan. U kent de arena: je wordt alle kanten op geslingerd; je hebt een felle toon. Zo sta ik ook bekend. Maar op het moment dat ik fungerend voorzitter werd, werd mijn toon milder en heeft u misschien kunnen waarnemen dat ik ook op dit onderwerp een wat mildere toon aangeslagen heb. Het was mij wel ... Ik was wel ... Ik ben het wel heel erg eens met de heer Van Dissel, hoor, op dit onderwerp.

De heer **Huidekooper**:

Waar bent u het dan precies mee eens?

Mevrouw **Agema**:

Nou, waar ik het helemaal mee eens ben ... Ik noem die drie g's: je had het gehad, je was gevaccineerd of je was getest. Maar dat was natuurlijk niet waterdicht. Want als je corona had gehad, kon je het nog een keer krijgen. Dat was dus niet waterdicht. Als je gevaccineerd was – dat deden we van oud naar jong, dus dat waren meestal wel kwetsbare mensen – kon je het ook nog een keertje krijgen. Er kwamen nieuwe varianten aan. De alfavariant kwam eraan; die was toch wat gemuteerd. En getest ... Die was dan misschien nog wel het meest betrouwbaar, maar je had ook nog die presymptomatische besmetting, en zo. Dat had op het testmoment natuurlijk geen invloed, maar ik ben het heel erg eens met de heer Van Dissel dat dit niet echt een waterdicht systeem is of zo. Maar het was de grote wens dat meer dingen open konden.

De heer **Huidekooper**:

Dus u had praktische bezwaren die met de uitvoering te maken hadden: werkt het wel of niet en is het systeem waterdicht?

Mevrouw **Agema**:

Ja.

De heer **Huidekooper**:

Had u ook meer principiële bezwaren? Wij zien bijvoorbeeld dat u op dat moment het plan voor het testbewijs veel te ingrijpend en niet-proportioneel noemt. Toen verwees u dus niet naar de praktische bezwaren. Wat waren de bezwaren die toen in uw hoofd zaten?

Mevrouw **Agema**:

Nou, het is nogal wat dat je je moet onderwerpen aan medisch onderzoek als jij geen klachten hebt. Dan zei Hugo de Jonge: ja, het is niet invasief. Nee, nou, we herinneren ons allemaal die teststokjes nog wel; ik vond dat bepaald geen pretje. Dat je alleen als je dat zou doen de horeca in zou mogen, ging mij echt veel te ver. Ook omdat ik natuurlijk in de wetenschap was van de aerogene transmissie, dacht ik: nou, ventileer lekker door en doe lekker buiten je horeca; dan heb je ook een oplossing. Maar goed, dat even terzijde en echt over dit onderwerp: ik heb zelf een auto-immuunziekte. Ik vond het heel vervelend dat ik echt gepusht werd om het vaccin te nemen om überhaupt op vakantie te kunnen of de horeca in te kunnen. Ik had liever langer de tijd gehad, zodat ook voor mijn patiëntengroep duidelijk was of het nemen van het vaccin ook negatieve kanten kon hebben. Maar je moest ... De druk werd echt enorm opgevoerd. Er zijn ook mensen die allergisch zijn voor vaccins en die misschien ook niet besmet waren. Die mochten er dan ook niet in. Mensen

die om principiële redenen niet wilden en die misschien wel gewoon in goede gezondheid verkeerden ... We vaccineerden van oud naar jong, maar de mensen die op dat moment gevaccineerd waren, waren wel in de kwetsbaardere leeftijd dan de mensen die dat niet waren. Nou ja, dat soort dingen. Ik vond het allemaal niet echt, ehm ...

De heer **Huidekooper**:

Ja, want dat is de achtergrond van mijn vraag. U gaf al aan: het begon als een reisbewijs. U noemde het ook een noviteit, een technisch snufje of vernuft, of iets in die bewoordingen. Ik heb het niet exact onthouden.

Mevrouw **Agema**:

Ja.

De heer **Huidekooper**:

Vandaar ook de vraag wanneer duidelijk werd dat dit grondrechten betrof. Want uiteindelijk mondde wat als noviteit begon uit in een middel waarmee – ik heb net een rijtje opgelezen – toch fundamentele grondrechten worden ingeperkt.

Mevrouw **Agema**:

Ja.

De heer **Huidekooper**:

Wij doen onderzoek naar wanneer dat voor de Kamer duidelijk werd. Dus vanaf welk moment – misschien kunt u het zich niet meer zo precies voor de geest halen – dacht u: hee, verrek, hier zijn grondrechten in het geding?

Mevrouw **Agema**:

Nou, ehm, toen de verdeeldheid ontstond, natuurlijk, toen de christelijke partijen op de achterste benen gingen staan. Toen werd het voor mij duidelijk. Ik weet niet precies wanneer Mona Keijzer werd ontslagen, of dat later in het proces was – ik weet de datum daarvan niet precies.

De heer **Huidekooper**:

Het is mij in ieder geval helder dat u het toen niet proportioneel vond. Dat heeft u ook gecommuniceerd. Het kabinet maakte een andere afweging. In die grondrechtenafweging waar ik het net over had, vonden zij het, alles afwegende, gerechtvaardigd om de grondrechten die ik net noemde, in te perken. Was het voor u duidelijk wat de redenering of de afweging van het kabinet was om tot die conclusie te komen?

Mevrouw **Agema**:

Het geven van meer vrijheid. Dus niet het afnemen, maar tegengesteld geredeneerd. Dus het geven van meer vrijheid, want degenen die dat groene dingetje kregen, mochten de horeca in. Hun redenering was dus tegengesteld.

De heer **Huidekooper**:

Ja, maar het bieden van die vrijheid ...

Mevrouw **Agema**:

Het bieden van vrijheden, ja.

De heer **Huidekooper**:

... zou er dan natuurlijk toe leiden dat grondrechten ...

Mevrouw **Agema**:

Ja.

De heer **Huidekooper**:

... zoals het recht op gelijke behandeling, beperkt zouden worden voor de groep die daar niet in mee zou gaan.

Mevrouw **Agema**:

Ja, zij interpreteerden dat tegengesteld. Je had een groep die zei "nee, dit raakt aan je grondrechten en aan je individuele vrijheden", maar het kabinet zei "nee, die krijg je er juist voor terug".

De heer **Huidekooper**:

Dus die twee redeneringen stonden naast elkaar ...

Mevrouw **Agema**:

Ja, tegenover elkaar.

De heer **Huidekooper**:

... en die vonden elkaar niet.

Mevrouw **Agema**:

Nee, die vonden elkaar zeker niet. Dat kunt u ook zien aan de enorme hoeveelheid feitelijke vragen die werden gesteld. Hier kwamen we niet uit met elkaar.

De heer **Huidekooper**:

Dan is dat helder. Was het u wel duidelijk wat de effectiviteit zou zijn van het coronatoegangsbewijs voordat het werd ingevoerd?

Mevrouw **Agema**:

Nee.

De heer **Huidekooper**:

U heeft daar geen onderbouwing van gezien?

Mevrouw **Agema**:

Nee. Er waren wel rapporten. Er waren onderzoeken. UMC Utrecht heeft dat gedaan. Daar was ook wel weer onduidelijkheid over. De effectiviteit die het OMT, het RIVM en het kabinet suggereerden werd volgens mij door UMC Utrecht en een andere onderzoeksorganisatie tegengesproken. 2G en 3G zouden veel minder effectief zijn. Er was heel veel ... Hier speelde heel veel ruis. Je hebt als Kamerlid altijd wel op bepaalde onderwerpen ... Dan heb je het ene rapport en het andere rapport en ze zijn allebei betrouwbaar, maar ze zeggen iets verschillends. Dat gebeurde op dit onderwerp ook heel sterk.

De heer **Huidekooper**:

U kwam uiteindelijk tot de conclusie: wat mij betreft is de inzet van dit middel niet proportioneel. Eerder heeft de PVV-fractie ook maatregelen gesteund die grondrechten inperkten. Daar viel de afweging anders uit. Dat werd dan wel proportioneel geacht, want anders werd het voorstel niet gesteund.

Mevrouw **Agema**:

Ja, maar dat was dus in een andere context. In het begin, zoals ik zojuist toelichtte ... Kijk, toen het virus nog niet geïntroduceerd was in Nederland, wisten we niet of je er bijvoorbeeld blijvende schade aan kon overhouden, wat met het denguevirus bijvoorbeeld wel kan. Dat wisten we niet. Dat is dus een ander afwegingskader. Op een gegeven moment werd daarover steeds meer duidelijk. Daarom is er op een gegeven moment een verandering gekomen in het afwegingskader, vooral omdat we veel meer te weten kwamen over het karakter van het virus.

De heer **Huidekooper**:

Die context is helder. Ik snap wat u daarmee bedoelt. Maar de vraag is hoe u op een gegeven moment de weging maakte, zo van: oké, dit is het moment waarop wij zeggen dat de impact van de inperkingen van

grondrechten te groot is, waardoor wij zeggen dat we dit niet meer proportioneel vinden.

Mevrouw **Agema**:

Nee, wij zaten hier meer op de praktische kant.

De heer **Huidekooper**:

Dat ging om de praktische argumenten.

Mevrouw **Agema**:

De praktische kant, ja.

De heer **Huidekooper**:

Oké. Dan is dat in ieder geval duidelijk. Is dit is ook iets wat op dat moment besproken werd in de Kamer, onder Kamerleden – we hebben natuurlijk de debatten bekeken – en wellicht ook in de wandelgangen? Vond het gesprek hierover plaats, dus over de vraag: is dit nog proportioneel ten opzichte van de effecten die dit veroorzaakt en de grondrechten die worden ingeperkt? Wat kunt u daarover zeggen?

Mevrouw **Agema**:

Nou ja, hier zie je dus ook heel duidelijk dat de christelijke partijen verbaal hun mondje roerden. Ik kan het me nog levendig herinneren. Mirjam Bikker van de ChristenUnie. Mona Keijzer, toen nog onderdeel van het CDA. VVD'ers zaten wat meer aan de kant: hé, we gaan ervoor, we moeten dit vastleggen. Hier wil ik ook iets aardigs zeggen over Hugo de Jonge. We hebben met z'n allen gezien dat hij heel veel maatregelen wilde en heel veel pressie had en zo, maar dat was niet alleen hij. Ik vind af en toe dat het te veel "alle ballen op Hugo de Jonge" is, want toen hij al weg was en de Wpg werd behandeld, was het de VVD die per se die QR-code wilde houden. Hugo de Jonge was tot januari 2022 minister en dit is bijna een jaar later. Dus die pressie en het willen hebben van maatregelen, dat was niet alleen hij. Dat was ook de VVD, die in dit geval graag die QR-code wilde houden.

De heer **Huidekooper**:

Dat heeft u dan hierbij ook even kunnen benoemen. Dan ga ik richting een afronding van dit blokje. We proberen hier dus te reconstrueren in hoeverre die grondrechtenafweging voor Kamerleden op dat moment inzichtelijk was en hoe Kamerleden zelf omgingen met die weging van grondrechten om te bepalen: vinden we deze maatregel nog proportioneel? Als u nou daarop reflecteert, vindt u dan dat de Kamer in haar geheel in die periode voldoende aandacht heeft gehad voor de

grondrechten die ingeperkt werden bij dit soort ingrijpende maatregelen, zoals de avondklok en het coronatoegangsbewijs?

Mevrouw **Agema**:

Nou, hier heb je het natuurlijk ook over fracties en fracties intern. Ook in mijn fractie werd er natuurlijk gedurende de hele coronacrisis heel verschillend gedacht. Ook over dit soort onderwerpen werd natuurlijk heel verschillend gedacht. Op een gegeven moment kom je tot een gemene deler. Die vonden wij dan in oog hebben voor aerogene transmissie en de maatregelen zoals die genomen werden, niet zozeer in die grondrechtenafwegingen. Dan had ik namelijk ook mijn collega's die zeiden: ja, maar ik ben 60-plus en ik heb mijn prik gehaald; ik wil gewoon uit eten. En ik had mijn collega's die zeiden: ik ga van mijn lang zal ze leven die prik nooit halen, maar ik wil ook uit eten. Daar moest je dan dus je gezamenlijke grond in vinden. Die vonden wij dan in: we zijn inmiddels zo ver in de crisis en we weten dat aerogene transmissie hierin ook een heel belangrijke rol heeft, dus waarom krijgt dat nou niet eerst, dus niet allesbepalend, zijn ruimte en rol hier?

De heer **Huidekooper**:

Uiteindelijk wordt het coronatoegangsbewijs ook op initiatief van de Kamer aangepast. Waar het kabinet initieel het coronatoegangsbewijs van toepassing wil verklaren voor mensen die genezen zijn van het coronavirus of zijn gevaccineerd, moet er mede op aandringen van de Kamer dus de optie bij dat mensen die getest zijn toegang kunnen krijgen tot evenementen. Vond u dat de Kamer daarmee haar rol had gepakt in het opkomen voor de grondrechten van de getroffen burgers?

Mevrouw **Agema**:

Nou kijk, het gaf wel een extra mogelijkheid, maar je moest natuurlijk wel in je grondrechten, je persoonlijke levenssfeer, je lijf een medische handeling toestaan. Anders mocht je niet komen. Ik vond ook ... Aan die testmaatschappijen werd een bedrag van 1,1 miljard euro uitgegeven. Dat vond ik ook echt niet-proportioneel. Weet je hoeveel je kan doen met 1,1 miljard euro? Ik vond dat echt de gekte voorbij, hoor. In de zorg liepen de mensen de benen onder hun lijf vandaan. Het is incidenteel geld en geen structureel geld, maar je kunt heel veel goede dingen doen van 1,1 miljard euro. Je kunt alle klaslokalen ventilatieproef maken, en kantoren. Je kunt voor dat geld overal CO₂-meters ophalen. Ik vond het bedrag van 1,1 miljard euro dus totaal niet in verhouding staan, omdat ook een kleine groep mensen er gebruik van zou maken.

De heer **Huidekooper**:

Dan tot slot. Wat zou er nodig zijn zodat bij een volgende pandemie dit soort afwegingen, die echt grondrechten treffen, in de Kamer beter kunnen plaatsvinden? Wat zou daar vanuit uw beleving voor nodig zijn?

Mevrouw **Agema**:

Ik denk dat dat hier goed gegaan is.

De heer **Huidekooper**:

Bij het coronatoegangsbewijs ...

Mevrouw **Agema**:

Ja.

De heer **Huidekooper**:

... of gedurende de hele pandemie?

Mevrouw **Agema**:

Nee, met coronatoegangsbewijzen. Daar veerden partijen op en was het niet een blok oppositie en een blok coalitie. Er waren niet meer twee blokken die als een soort van gewoonte tegenover elkaar stonden. Hier kwamen verschillende meerderheden. Hier functioneerde de democratie.

De heer **Huidekooper**:

Dat is een voorbeeld waar die rol goed is gepakt. U noemde daarbij in het bijzonder de christelijke partijen.

Mevrouw **Agema**:

Ja.

De heer **Huidekooper**:

Oké. Waarvan akte. Dank u wel.

De **voorzitter**:

Collega Mutluer, heeft u nog aanvullingen op dit onderwerp?

Mevrouw **Mutluer**:

Ja, één aanvullende vraag. Er zijn natuurlijk meerdere maatregelen getroffen. Denk bijvoorbeeld aan de scholensluiting. De vraag, het enorme dilemma, blijft dus: hoe weegt de Kamer al die grondrechten? Van de strategie, namelijk de ic-bedden niet vol laten lopen, zei u bij dit verhoor: die is niet herijkt; daaraan is vastgehouden. Kan je dan überhaupt een goede grondrechtenafweging maken? Dat is mijn vraag.

Mevrouw **Agema**:

Dat vind ik een hele goede vraag. Ik vind dat ... Dat is vooral bij Mona Keijzer natuurlijk persoonlijk aan de orde geweest. Die heeft ...

Mevrouw **Mutluer**:

En bij u? Kan je als Kamer een goede grondrechtenafweging maken als het recht op leven – je wil Bergamosituaties voorkomen – altijd prevaleert?

Mevrouw **Agema**:

Nou, die drie dingen vond ik heel erg goed, maar die kwamen niet van ons uit. Dus als ik me daar beperkt door had gevoeld, had ik ze gewoon naast me neergelegd natuurlijk. Maar eh ... Ik vind het een goede vraag. Misschien moet ik er even over nadenken.

Mevrouw **Mutluer**:

Ik weet niet wanneer u daarop terug kan komen.

Mevrouw **Agema**:

Nee, maar, kijk, dat is wel de kern van het werk, van uw mooie werk, dat je altijd belangen tegenover elkaar stelt, of dat nou grondrechtbelangen zijn of belangen van ouderen tegenover jongeren en kwetsbaar tegenover minder kwetsbaar en gezond tegenover ziek. Dat is wat je hier aan het doen bent geweest, eigenlijk omdat onze zorg zo ver uitgekleeft was en is en niet opgewassen is tegen zoiets en dat ook niet is als er een oorlog komt.

Mevrouw **Mutluer**:

Mijn collega stelde terecht de vraag wat we hiervan kunnen leren, ook gelet op het onderzoek dat we doen, als de strategie is dat we ic-bedden niet vol laten lopen omdat je anders Bergamosituaties gaat krijgen. Dus het recht op leven is erg belangrijk. Hoe maak je dan die afweging, ook als Kamer, ook in de toekomst?

Mevrouw **Agema**:

Maar nogmaals, ik denk dat wij die Bergamosituatie wel hebben gehad, maar op z'n Nederlands. In Bergamo stonden de doodskisten in de straten en bij ons reden de lijkwagens af en aan bij de verpleeghuizen. Dus ik denk dat wij die situatie wel hebben gehad. Ik denk dat we ons heel goed moeten realiseren dat wij het overspoelen van de zorg ... Dus je bent jonger, je hebt een kans op leven – dat is wat je denk ik hebt dan – maar die toegang tot die ic is er dan niet voor jou, omdat er op dat moment een exponentiële toename van het aantal patiënten is en het niet meer gaat.

Dat is dat moment van code zwart, dat we nooit besproken hebben. Dat had ik heel graag willen doen met de Tweede Kamer: wie was er dan voorgegaan, gezond op ziek of oud op jong of ...? Ja, dat weet ik niet. Daar hebben we het niet over gehad.

Mevrouw **Mutluer**:

Het gaat met name om het helse dilemma dat dan ...

Mevrouw **Agema**:

Ja ...

Mevrouw **Mutluer**:

... op het bordje van de Kamer ligt.

Mevrouw **Agema**:

Dat is dan ook een mooi onderdeel van ...

Mevrouw **Mutluer**:

Hoe weeg je dan al die grondrechten? Gaat het recht op leven voor of het feit dat kinderen onderwijs moeten genieten et cetera en hoe weeg je dat dan af?

Mevrouw **Agema**:

Ja. Ik sprak vooral met mijn fractiegenoten, die er dan verschillend in stonden.

Mevrouw **Mutluer**:

Hoe kom je dan uiteindelijk tot een afweging?

Mevrouw **Agema**:

Door iedereen in je fractievergadering aan het woord te laten.

Mevrouw **Mutluer**:

En in de Kamer?

Mevrouw **Agema**:

Ja, dat is de verantwoordelijkheid van andere fracties, hoe zij dat doen. Maar medische-ethische kwesties zijn bij de PVV-fractie altijd vrije kwesties geweest.

Mevrouw **Mutluer**:

Helder. Dank u wel.

De **voorzitter**:

U had het over het mooie werk van de Kamer en daar gaan we nog even mee door. Het laatste onderwerp. Daarvoor geef ik collega Mutluer het woord.

Mevrouw **Mutluer**:

Ja, we gaan het tot slot met u hebben over de verhoudingen in de Tweede Kamer tijdens de pandemie. Ik zou graag aan u de vraag willen voorleggen in hoeverre de verschillende partijen van de oppositie en de coalitie gezamenlijk met elkaar optrokken om het kabinet te controleren en daarmee hun rol te vervullen. Hoe heeft u dat beleefd gedurende de gehele pandemie?

Mevrouw **Agema**:

Ehm ... Dat heb ik als deelnemend Kamerlid anders beleefd dan als fungerend voorzitter, natuurlijk, want als fungerend voorzitter was het mijn taak om iedereen aan het woord te laten en ook oog te hebben voor onderstromen.

Mevrouw **Mutluer**:

U was voorzitter van de commissie VWS.

Mevrouw **Agema**:

Ja, dus na de verkiezingen van januari '21. Nee, in maart. Vanaf april 2021. Het was dus ook mijn taak om ervoor te zorgen dat iedereen gehoord werd. Ik vond dat heel belangrijk. Het waren debatten die heel lang duurden, van 's ochtends vroeg tot 's avonds laat. Soms kwam er tussen vrijdag en maandag wetgeving door de Kamer. Dat kunnen we ons nu niet voorstellen. Dan had je een debat van vijftien, zestien uur. Ik vond het heel erg belangrijk dat – we waren met achttien partijen – iedereen het woord kon doen. En ook als anderen daar heel heftig op reageerden, vond ik het als voorzitter toch heel erg belangrijk om oog te hebben voor die onderstromen, om op het einde van de dag iedereen naar huis te laten gaan met wel het gevoel: ik heb mijn zegje kunnen doen. De uitspraken van Forum van Democratie leidden vaak tot hevige reacties, maar ik vond het wel heel belangrijk dat ze hun vragen konden stellen – zij zijn ook volksvertegenwoordigers en democratisch gekozen – maar dat iemand anders die zich daar heftig over opwond daar ook wel weer de ruimte voor kreeg.

Mevrouw **Mutluer**:

Voelde u eensgezindheid?

Mevrouw **Agema**:

Ja, nou, dat leidde ... Een Kamer waarin dus oog is voor die onderstromen en die achttien verschillende blikvelden. We gingen in een heel goede sfeer uit elkaar op die dagen en dat vond ik persoonlijk heel erg belangrijk.

Mevrouw **Mutluer**:

Altijd of aan het begin?

Mevrouw **Agema**:

Ik was op het tweede deel fungerend voorzitter, op het laatste deel.

Mevrouw **Mutluer**:

En als Kamerlid? Wat heeft u ervaren? U was van een oppositiepartij. Zojust zei u: ja, de coalitie was potdicht en je kwam in het debat er niet tussen. Kunt u daarop reflecteren?

Mevrouw **Agema**:

Ehm ... Ja, dat vond ik dus wel heel erg lastig, want op dat toen heel belangrijke punt krijg je achteraf toch gelijk en als we eerder waren geweest, hadden we het anders kunnen doen. Maar, ehm ... Ik vertel dus aan mensen die vragen hoe het nou is in de Kamer: ja, we kunnen elkaar tijdens het debat heel hard aanpakken, maar op het moment dat de hamer valt, is het eigenlijk weer goed. Daar weten we alles van. Het is wel een professionele omgeving waarin je gewoon met elkaar goed door een deur kunt. Dat was in de coronatijd ook zo. In mijn beginjaren als PVV'er stond je meer op een hoekje. Op een gegeven moment niet meer. Het was vooral Bruno Bruins die daar een rol in heeft gespeeld. Toen Bruno Bruins minister werd, nodigde hij ons allemaal uit voor een borrel als een debat lang had geduurd. Dat deed die man hartstikke goed. Dat was de eerste keer dat ik ook een keertje mee mocht. Eigenlijk vanaf dat moment kreeg ik een hele andere relatie met andere Kamerleden. Dus ik ben Bruno Bruins daar nog steeds dankbaar voor. Doordat die sfeer was ontstaan, was dat ook bij de coronadebatten eigenlijk zo. Sommige leden waren al lang Kamerlid, dus je kent elkaar vrij goed.

Mevrouw **Mutluer**:

Ja, dat is meer op persoonlijk vlak. Maar als je kijkt naar de inhoud ...

Mevrouw **Agema**:

Maar als het op persoonlijke vlak beter is ...

Mevrouw **Mutluer**:

Ja ...

Mevrouw **Agema**:

... dan kun je elkaar makkelijker tijdens een debat uitmaken voor rotte vis, want daarna ben je toch weer goed met elkaar.

Mevrouw **Mutluer**:

Dat is meer op persoonlijk vlak. Maar als je puur kijkt naar de inhoud en hoe coalitie- en oppositiepartijen met elkaar optrokken: was het schouder aan schouder?

Mevrouw **Agema**:

Nee. Nee, in het begin wel. In het begin wel, want er was grote onzekerheid. Dus in het begin was er een grote gemeenschappelijkheid. Dat kunt u ook zien in alle debatten, als u ze terugkijkt. Dat kunt u zien in de besluiten die zijn genomen. Die werden met grote Kamermeerderheden genomen. Geert Wilders die samenwerkte met Tunahan Kuzu, DENK en de PVV die samen ook initiatieven namen. Er was heel veel samenwerking, heel veel in die beginperiode. Later werd het vooral oppositie tegenover coalitie. De pot zat dicht.

Mevrouw **Mutluer**:

Wat was het moment?

Mevrouw **Agema**:

Hmm ... Dat een beetje de sleur erin kwam, denk ik.

Mevrouw **Mutluer**:

Eerste jaar, tweede jaar, tweede golf?

Mevrouw **Agema**:

Ehm. Als ik een gok moet wagen, raakten mijn frustraties heel hoog zo rond oktober 2020. Toen Van Dissel nog steeds over de ballistische boog begon, raakte ik wel gefrustreerd.

Mevrouw **Mutluer**:

En andere Kamerleden, in uw herinnering?

Mevrouw **Agema**:

Nou ja, dat Forum zich moeilijk gehoord voelde. BIJ1 had ook wel aparte standpunten altijd, dus die voelden zich ook moeilijk gehoord. Dan word je wat kribbiger, denk ik, onderling. Maar wat ik zeg, ehm ... Nou ja, u kent

het allemaal wel, dat die arena een bepaald effect heeft, een debat. Polarisation is gewoon iets wat in een debat zit: het met elkaar oneens zijn en de dingen waarover je het niet met elkaar eens bent vergroten.

Mevrouw **Mutluer**:

Werd die groter, de polarisation die u noemt, binnen de Kamer?

Mevrouw **Agema**:

Nee. Nou ja, de frustraties werden groter. Als aerogene transmissie niet wordt erkend en er lacherig over wordt gedaan, maar de superspreaderevents, die later wel binnen die grotedruppelmaatregel toevallig werden opgevangen door het beperken van groepsgrootte ... Als dat niet wordt erkend ... Kijk, er zijn tijdens die eerste golf wel ook dertien zorgmedewerkers overleden, hè. Daar wordt ook weinig aandacht aan geschonken. Dus de verpleeghuizen werden achtergesteld. Dat is een conclusie van de Onderzoeksraad voor Veiligheid. Dat had wel ook consequenties, want er gingen niet alleen heel veel mensen overleden de deur uit bij de verpleeghuizen, maar ook dertien zorgverleners die toen achter waren gesteld als het gaat om bijvoorbeeld het uitreiken van mondkapjes, tegen wie werd gezegd: hou maar 1,5 meter afstand, dan is het wel goed.

Mevrouw **Mutluer**:

Even terug. Ik hoorde u zeggen ...

Mevrouw **Agema**:

Ja, nou ja. Dus die frustraties groeiden.

Mevrouw **Mutluer**:

Geen polarisation, hoorde ik u zeggen.

Mevrouw **Agema**:

Dus bij mijzelf groeiden wel frustraties en dan vooral geloof ik in oktober 2020, toen ik Van Dissel voor de zoveelste keer die uitbeelding zag maken met die ballistische boog, wat ik ook zo vreemd vond, omdat hij zelf dus die ontdekking had gedaan op 7, 8 maart. Dus, nou ja, dat was het zo'n beetje.

Mevrouw **Mutluer**:

U zag dus geen verdeeldheid, meer frustraties. Geen polarisation, zegt u.

Mevrouw **Agema**:

Nee.

Mevrouw **Mutluer**:

Als we dan buiten de Kamer kijken, leidt het coronabeleid zelf binnen en met name buiten de Kamer tot discussies en verdeeldheid. Dat komt met name tot uiting in demonstraties, in protesten, die in heel het land plaatsvinden. Had de Kamer oog voor die toenemende onrust en verdeeldheid?

Mevrouw **Agema**:

Ja, ik vond het heel, heel heftig. En je maakte het natuurlijk mee. Je bent een bekend gezicht. De hele coronacommissie was in die tijd bekende gezichten. Iedereen zat daarnaar te kijken. Dan ging je een boodschapje doen en dan loop je met je kindje – ze was toen 5 of zo – aan de hand en de één steekt zijn duim op en de ander zijn middelvinger. Sommige mensen beginnen keihard te schreeuwen: je moet wel je boodschappenwagentje desinfecteren! De ander zegt: nee, je weet toch wel dat dat geen enkele zin heeft!

Mevrouw **Mutluer**:

Hoe ga je daarmee om als je dat ziet, die verdeeldheid buiten, de protesten die plaatsvinden ...

Mevrouw **Agema**:

Dat is heftig.

Mevrouw **Mutluer**:

De mensen die op deze wijze met elkaar omgaan?

Mevrouw **Agema**:

Het was heel heftig, ja. Het was echt heel heftig.

Mevrouw **Mutluer**:

Hoe breng je dat in het debat?

Mevrouw **Agema**:

Nou, ik denk dat we dat wel met elkaar hebben gedaan. Ik weet nog dat op een gegeven moment iemand die ik ken uit de politieke wereld ... Ik ben vroeger lid geweest van de Lijst Pim Fortuyn. Daar kende ik nog een meneer van. Die had van een knots van een agent te paard een enorme slag in zijn gezicht gekregen, helemaal bebloed. Die kende ik gewoon als een uiterst vriendelijke meneer, weet je, dus dat vond ik wel heel heftig, dat hij dat had ...

Mevrouw **Mutluer**:

Die heftigheid begrijp ik. Als je dat heftig vindt en je ziet dat, is de vraag: hoe gaat de Kamer daarmee om?

Mevrouw **Agema**:

Ja ...

Mevrouw **Mutluer**:

In debatten.

Mevrouw **Agema**:

In debatten. Ik denk dat dat wel ter sprake is geweest. Ik kan niet precies terug herleiden in welke van de – wat is het? – 49 of 50 debatten, maar dat is wel ter sprake geweest, ook omdat je je werk zonder last of ruggespraak doet. Je mag niet beïnvloed raken daardoor. Maar ik weet wel: het was natuurlijk overal uitgestorven en dan ging je bij het tijdelijke Tweede Kamergebouw naar buiten en dan waren er altijd mensen die er als haaien op vlogen. Die noemden we dan "wappies". Die hadden héle vreemde overtuigingen. Nou ja, waar die allemaal mee kwamen. Dan doken ze erbovenop als je even een luchtje aan het scheppen was of even wat te eten ging halen.

Mevrouw **Mutluer**:

U zegt: het is ter sprake geweest. Maar heeft dat uiteindelijk ook geleid tot allerlei voorstellen vanuit de Kamer om het beleid aan te passen om te voorkomen dat die verdeeldheid of die frustraties ook in de samenleving de overhand zouden krijgen?

Mevrouw **Agema**:

Nou, weinig, denk ik. Ja, wat u zegt: het duurde tot juli 2021 voordat er überhaupt erkenning kwam op een heel belangrijk onderdeel, de aerogene transmissie. Dus die frustraties zaten er ... De mensen die die lijn volgden, waren tot daar natuurlijk allang gefrustreerd. Maar er zijn zo veel groepen, mensen die echt dachten dat ze ... Ik had op een gegeven moment een gesprek met een Poolse stukadoor, die zei: ja, maar de mensen die een vaccin hebben gehad zijn over twee jaar allemaal dood. Ik zei: lieve meneer, wat is er allemaal aan u verteld?

Mevrouw **Mutluer**:

Maar iets ter sprake brengen of allerlei voorstellen doen om het beleid te veranderen, dat is natuurlijk iets anders. Daarom stel ik die vraag. Zag u een wisselwerking tussen de oplopende frustratie die bij u opkwam en ook bij uw collega's in de Kamer en de verdeeldheid in de samenleving?

Mevrouw **Agema**:

Misschien. Maar dan is het toch ook heel lastig om die vraag aan mij te stellen. Ik heb gezien, ook op social media, dat sommige van mijn collega's heel veel bedreigingen kregen, echt heel veel bedreigingen. Ik kan mij voorstellen dat dat impact heeft gehad en dat misschien, mogelijk, die mensen soms hebben gedacht: dan ga ik hierover zo stemmen. Maar dat weet ik dus niet, want ik kan niet in het hoofd kijken van een ander. Maar ik heb mij wel zorgen gemaakt in die tijd. Er was ook helemaal niets aan beveiliging of bescherming of vanuit de NCTV. Er was helemaal niets, terwijl overal waar deze commissieleden hun gezicht lieten zien, mensen begonnen te gillen of te juichen. Er is niets gedaan aan bescherming, echt helemaal niets. Ik heb mij zorgen gemaakt over mijn collega's, want nou ja, ik kan wel een gesprekje hebben met iemand die hele gekke denkbeelden heeft op het moment dat ik naar buiten loop, maar er waren ook collega's die meteen met agressie werden benaderd. Daar is gewoon, naar mijn indruk, niets aan gedaan. Misschien buiten mijn gezichtsveld wel, hoor.

Mevrouw **Mutluer**:

Daar wil ik nog een vraag over stellen, maar niet eerder dan nadat ik nog even ben teruggegaan naar die wisselwerking die je in de Kamer zag over de maatregelen, de lange duur en de verdeeldheid in de samenleving. Welk aandeel had het kabinet daarin?

Mevrouw **Agema**:

Nou ... Ik vond dat het kabinet op een gegeven moment wel heel hard erop en erover ging.

Mevrouw **Mutluer**:

Hoe legt u dat uit?

Mevrouw **Agema**:

Nou, wat ik zeg: er was een sfeer ontstaan waarin alleen maar maatregelen die nog heftiger waren of nog veel meer vrijheden beperkten de juiste waren. Ik heb het over de escalatieladder. We hadden al een lockdown. De winkels gingen al dicht. De scholen gingen al dicht. Het werd nog erger gevonden dat de horeca dichtging. Het werd nog erger gevonden dat er een mondkapjesplicht kwam. Het coronatoegangsbewijs werd nog erger gevonden. De avondklok werd nog erger gevonden. Die zat daar weer voor. Het leek alsof het bij Hugo de Jonge op een gegeven moment een race to the top werd, van: nog meer, nog meer, nog meer. Voor mildheid, voor dat standpunt van Van der Staaij, die op een gegeven moment zei "mensen, doe nou even rustig met elkaar", was gewoon geen

ruimte. Het werd maar erger, erger, erger en meer, meer, meer. Daarin zat een wisselwerking met de spanning in de samenleving. Wat Hugo de Jonge vaak verweten is, is dat hij op een gegeven moment ... Hij zei dus: we gaan van arm naar arm, van huis naar huis. Dat ging over de ongevaccineerden. Er waren mensen die dat als heel bedreigend ervaren en heel boos op hem werden, terwijl het vanuit het OMT ... Het OMT zei gewoon: we hebben er belang bij dat de vaccinatiegraad zo hoog mogelijk is. Maar dat was voor hen meer praktisch.

Mevrouw **Mutluer**:

Zegt u daarmee dat de communicatie vanuit het kabinet mogelijk heeft bijgedragen aan die verdeeldheid?

Mevrouw **Agema**:

Ja. Ja, want je had op een gegeven moment toch ook een rustpunt ... Waarom was het standpunt van Van der Staaij niet gewoon een optie? Op een gegeven moment zijn de scholen dicht, zijn de winkels dicht, zijn de contactberoepen verboden en werkt iedereen thuis. Waarom dan een mondkapjesplicht, terwijl dat zo veel weerstand oplevert? Waarom kun je niet zeggen: "Mensen, dit is het. Het is nu heel serieus. De alfavariant komt eraan, maar this is it. We gaan nu even twee weken lang onze meest kwetsbare mensen uit de wind houden." Dat heb ik heel erg gemist bij het kabinet. Ik denk dat het kabinet door door te gaan en door te gaan en door te gaan ...

Mevrouw **Mutluer**:

Nou ja, dan kijkt u met name naar het kabinet. Nog even terug naar de Kamer zelf. We hebben het heel vaak over reflecties gehad, niet alleen van Kamerleden, maar ook gewoon van de Kamer als instituut. Vindt u terugkijkend dat de Kamer ook een aandeel heeft gehad in de toenemende onrust die ontstond?

Mevrouw **Agema**:

Ja, dat zei ik u eigenlijk al. Op een gegeven moment waren Hugo de Jonge en het kabinet al weg en hadden we een nieuw kabinet. Toen hadden we Ernst Kuipers. Toen is de Wpg behandeld. Toen zei de VVD: wij moeten dat coronatoegangsbewijs per se houden. Die druk, het doorgaan met meer maatregelen, zag je vereenzelvigd in Hugo de Jonge, maar die zat ook in de Tweede Kamer.

Mevrouw **Mutluer**:

Tot slot wil ik nog even ingaan – dat heb ik u net beloofd – op die

bedreigingen waar u het net over had. Wilt u met ons delen hoe dat voor u was?

Mevrouw **Agema**:

Nou, ik spreek eigenlijk nooit over dat soort onderwerpen, want dan geef je mensen die kwade bedoelingen hebben ook informatie. Maar ik kan mij daar wel als een soort coconnetje van afsluiten. Als mensen beginnen te gillen, ga ik gewoon weg. Als mensen een duimpje omhoogsteken, kun je een leuk gesprekje hebben. Ik heb ook heel vaak gesprekken met mensen die het gewoon heel erg met ons oneens zijn. Dat hoort er ook allemaal bij. Je krijgt daar steeds meer ervaring in naarmate je een bekender Kamerlid wordt.

Mevrouw **Mutluer**:

Wist u wat u met die bedreigingen moest doen en waar u terecht kon?

Mevrouw **Agema**:

Ja, je hebt de beveiligingsbeambte in de Tweede Kamer, de BVA. Daar kun je een beroep op doen. Dat was op dat moment nog maar één meneer. Later is er wat meer professionalisering gekomen.

Mevrouw **Mutluer**:

Vond u dat u voldoende steun kreeg van de politie, het OM en de minister van JenV?

Mevrouw **Agema**:

Of ik het voldoende vond of niet was niet echt relevant. Het was er gewoon niet.

Mevrouw **Mutluer**:

Had het daarmee ook invloed op uw functioneren als Kamerlid?

Mevrouw **Agema**:

Nee, niet op mijn functioneren, maar ik ben af en toe best wel boos geweest in de richting van de NCTV.

Mevrouw **Mutluer**:

Ja?

Mevrouw **Agema**:

Ja, want op het moment dat je wel een incident hebt, komt er nooit meer een respons. Dat was een beetje mijn situatie.

Mevrouw **Mutluer**:

Was dat alleen bij u het geval of ook bij andere Kamerleden die bedreigd werden?

Mevrouw **Agema**:

Dat weet ik niet, maar zoals ik u al eerder zei: ik zag wel op social media dat de agressie richting bijvoorbeeld mevrouw Paulusma veel groter was dan richting mij. Volgens mij was die in de richting van mevrouw Tielen ook veel groter. Daar was ik wel bezorgd over.

Mevrouw **Mutluer**:

U zei net: ik maakte me zorgen over collega's die bedreigd werden. Maar in februari zei u tegen Nieuwsuur dat u zelf ook te maken krijgt met bedreigingen. U zegt: als je daar niet tegen kunt, moet je dat vak niet doen, helaas.

Mevrouw **Agema**:

Ja, dat is wel zo, maar niet helemaal. Het is zo, want je moet niet zeggen ... Agressie en dat soort dingen horen er allemaal niet bij, maar – nou ja, u weet ervan – het is er gewoon. Als je er niet tegen kan, kan je het niet doen; laat ik het zo zeggen. In praktische zin is het zo dat als je daar niet tegen kan, je geen Kamerlid en geen minister kan zijn.

Mevrouw **Mutluer**:

Hoe hadden de Kamerleden, en wellicht ook anderen die nauw betrokken waren bij de bestrijding van de crisis, in uw beleving beter ondersteund moeten worden?

Mevrouw **Agema**:

Nou ja, wat ik al zei: er was echt helemaal niets. Hierbuiten wemelde het van de mensen die erbovenop vlogen en ook heel fanatiek en heel fel konden zijn. Waarom liepen wij hier alleen? Dat vind ik echt vreemd. Als je weet dat er zo veel ... Wij waren wel tegen veel van die maatregelen, maar anderen waren ervoor. Juist het feit dat andere Kamerleden ervoor waren en dat ook stonden te verdedigen hier in de Tweede Kamer, maakte dat ze meer agressie over zich heen kregen. Waarom liepen we hier dan alleen? Dat snap ik gewoon niet.

Mevrouw **Mutluer**:

Zegt u daarmee: we hadden meer beveiligers moeten hebben; de beveiliging had moeten meelopen?

Mevrouw **Agema**:

Het was voor mij niet aan de orde, maar voor anderen misschien wel. Het was voor mij niet zodanig aan de orde dat ik niet naar buiten ging, want ik ging wel naar buiten. Maar je moet op een gegeven moment wel ... Kijk, beveiliging is gekoppeld aan of een Kamerlid zijn parlementaire werk kan doen. Als het kunnen doen van je parlementaire werk in het geding is, dan is dat een reden voor de NCTV om beveiliging in te schakelen. Je kunt dat als Kamerlid niet zelf zeggen, nee, dat moet op basis van objectieve criteria gebeuren. Ik vond de agressie richting sommige collega's heel erg groot en ik heb me daar zorgen over gemaakt. Ik heb ook gezien dat er geen fysieke beveiliging was, maar ik weet niet of er misschien wel beveiliging was die ik niet heb gezien; laat ik dat vooropstellen. Maar ik heb me wel zorgen gemaakt over collega's.

Mevrouw **Mutluer**:

Helder, dank u wel. Ik heb op dit onderdeel geen andere, aanvullende vragen meer.

De **voorzitter**:

Collega Huidekooper, heeft u nog vragen?

De heer **Huidekooper**:

Nee, ik ook niet. Dank u wel voor uw antwoorden, mevrouw Agema.

De **voorzitter**:

Ik ook niet, dus dan kunnen we hiermee het openbare verhoor afronden. Mevrouw Agema, dank voor het beantwoorden van de vragen van de commissie.

Mevrouw **Agema**:

In het kader van lessen leren voor de toekomst had ik gedacht dat we het misschien nog kort over de middelen voor pandemische paraatheid zouden hebben of konden hebben.

De **voorzitter**:

Nee, we gaan het verhoor eindigen, maar dat wil niet zeggen dat we daar bijvoorbeeld in andere verhoren, in ons dossieronderzoek, dat we ook hebben gedaan, of in besloten voorgesprekken geen aandacht voor hebben. Ik wil u nogmaals danken voor het verhoor. Ik verzoek de bode om de getuige naar buiten de leiden.

(Mevrouw Agema wordt naar buiten geleid door de bode.)

De **voorzitter**:

Het volgende openbare verhoor vindt vanmiddag om 14.00 uur plaats, met mevrouw Lisa Westerveld, Kamerlid van GroenLinks. Ik sluit de vergadering.

Sluiting 12.41 uur.